

L'EPISTOLARI D'IGNASI D'ANTIOQUIA (VI)

Traducció, notes i comentari a cura de
Josep RIUS-CAMPS

CARTA ESPÚRIA ALS ESMIRNESOS, SEGONA PART DE LA PRIMITIVA CARTA D'IGNASI ALS EFESIS*

[A. SALUTACIÓ INICIAL ESPÚRIA]

Sm insc. [*Ignasi, de nom també Teòfor, a la comunitat de Déu Pare i de l'Estimat, Jesucrist, agraciada misericordiosament amb tota mena de carismes, reblerta amb fe i amor, que no està mancada de cap carisma, venerabilíssima i portadora de santedat, que resideix a Esmirna de la província d'Àsia, li desitjo que s'alegri abundantament amb un esperit irreprotxable i en la paraula de Déu.*]

Pel que fa a les sigles i a la pertinença d'aquesta carta a la primitiva carta als Efesis (Eph*), vegeu *Carta d'Ignasi als Efesis*, dins *RCatT XVIII* (1993) 25-26.

«Ignasi» fins a «paraula de Déu», adreça de la carta bastida pel refonedor inspirant-se en expressions ignasianes: Ἰγνάτιος, ὁ καὶ Θεοφόρος..., ἐκκλησία... τῆ οὔση ἐν... τῆς Ἀσίας... πλεῖστα χαίρειν (cf. Tr insc; Eph insc; Rom insc). Tanmateix, Ign. no encapçala mai l'adreça directament amb el dat. ἐκκλησία, com fa el refonedor aquí i en Phld insc, sinó sia amb un qualificatiu inarticulat (Tr insc) seguit de prop de ἐκκλησία, sia amb l'art. τῆ (Rom insc; Mg insc; Eph insc) i una sèrie de qualificatius, endarrerint la menció de ἐκκλησία (vegeu Mg insc, Aparat crític). D'altra banda, l'expressió ἐκκλησία θεοῦ πατρὸς és exclusiva del refonedor (aquí i en Phld insc), així com el títol de τοῦ ἡγαπημένου predicat de Jesucrist (Ignasi l'aplica a l'església: Rom insc; Tr insc).

«agraciada misericordiosament», gr. ἡλεημένη, pf.: el refonedor s'inspira probablement en la insc. de Phld, composta per ell a partir de materials ignasians (el pf. de ἐλέεω és usat sovint per Ign.: Rom insc; 9,2; Phld = Mg* insc; Eph 12,1).

«amb tota mena de carismes», gr. ἐν παντί χαρίσματος. Ign. usa un sol cop el terme τὸ χάρισμα, articulat (Eph 17,2), referint-se a l'efusió de l'Esperit Sant, mentre que el refonedor emprà la mateixa expressió dues vegades en el brevíssim espai de la insc, en positiu, primerament, i en forma negativa, després (ἀνυστερήτω οὐση παντός χαρίσματος).

comentari

El refonedor ha compost una *inscriptio*, tota ella de nou encuny, per a la presumpta carta adreçada per Ignasi des de Troes a la comunitat d'Esmirna, on havia estat retinut en una presó militar. Curiosament en tota la carta no es farà cap menció específica d'aquesta llarga estada a Esmirna, durant la qual Ignasi tingué temps de dictar les quatre cartes que consten com a redactades en aquest escriptori —una als Romans i altres tres a les comunitats asiàtiques de Tral·les, Magnèsia i Efes— i la carta de congratulació, inexorablement perduda, adreçada a la seva església de Síria. Com veurem al terme de la carta, en la Salutació final la majoria de salutacions són formulàries i anònimes (cf. 12,1-13,1b), mentre que les poquíssimes adreçades a persones (13,1c-2) figuraven originàriament en la Conclusió de la primitiva *Carta als Efesis*. Fins i tot les al·lusions al bisbe i al presbiteri, sorprenentment escasses, són genèriques i anònimes (cf. Sm 8,1-2; 9,1c-e; 12,2); tan sols Burros, un efesi a qui el refonedor convertí en diaca, «conservent» d'Ignasi (cf. Eph 2,1a-c), és mencionat pel seu nom (Sm 12,1): de Policarp, res de res (i, tanmateix, suposadament és el bisbe d'Esmirna, amb qui Ignasi hauria entrat en contacte!: cf. Mg 15; Pol insc; Eph 21,1).

L'adreça de la carta «a la comunitat de Déu Pare i de l'Estimat, Jesucrist», sona a protocol·lària. La terminologia no és l'emprada per Ignasi en les cartes autèntiques: «l'església/comunitat de Déu Pare» compareix entre els elements espuris de Phld insc; Ignasi no es refereix mai a Jesús com «l'Estimat», reservant el temps perfet del verb «estimar» per a qualificar «l'església/comunitat estimada de Déu, Pare de Jesús Messies» (Tr insc), «estimada i il·luminada per designi del qui es complau en tot el que existeix» (Rom insc). També és redundant la doble al·lusió a «tota mena de carismes», en positiu i en negatiu: si la comunitat d'Esmirna ha estat agraciada per misericòrdia divina amb tota mena de carismes, i per cert permanentment (aspecte del participi perfet), no calia en absolut afegir a continuació «que no està mancada de cap carisma».

El refonedor se serveix sovint de la terminologia ignasiana. Aquí l'usa per a qualificar la comunitat d'Esmirna de «venerabilíssima» (cf. Mg 1,2 i Sm = Eph* 11,1) i de «portadora de santedat» (cf. Eph 9,2), dos qualificatius suficientment genèrics, com ho seran, d'altra banda, els que utilitzarà a continuació per a desitjar a la comunitat que «s'alegri amb un esperit irreprotxable», actitud subjectiva, i «en la paraula de Déu», expressió d'aquesta alegria. Es fa difícil de calibrar el sentit exacte que pretengué donar el refonedor a aquestes dues darreres expressions. La primera imita probablement la inscripció d'Eph: «li desitjo que s'alegri... amb una joia sense tara/irreprotxable» (Eph insc: cf. Mg 7,1; Rom insc); la segona sembla fer referència a la predicació de la paraula/missatge de Déu (cf. Phld 11,1, on el refonedor usa la mateixa construcció: Ignasi l'emprarà més endavant en Sm = Eph* 10,1), tot i que no s'adiu al gènere de la salutació inicial.

[B. INTRODUCCIÓ] (absent)

Si prescindim de la Inscripció, que el refonedor ha compost *ex professo* seguint el model ignasià, a fi de conferir versemblança a l'encontre d'Ignasi amb el bisbe d'Esmirna, Policarp, la carta pròpiament dita comença sense cap mena de preàmbul. L'absència de la Introducció es fa més sospitosa, si es té en compte que la carta hauria estat redactada a Troes i portada a Esmirna, la comunitat de Policarp, per mitjà d'un efesi (*sic!*), Burros, a qui els esmirnesos, juntament amb alguns efesis, haurien enviat a Troes perquè acompanyés Ignasi (Sm 12,1: cf. Phld 11,2). Sorpren que el nom de Policarp no comparegui en tota la carta i que Ignasi tan sols saludí de manera genèrica el bisbe, juntament amb el presbiteri i els diaques, cap a la fi de la carta (cf. Sm 12,2), mentre que en altres cartes menciona Policarp nominalment (Eph 21,1: ἀγαπῶν Πολυκάρπον; Mg 15: ἅμα Πολυκάρπῳ, ἐπισκόπῳ Σμυρναίων; Pol insc: Πολυκάρπῳ, ἐπισκόπῳ ἐκκλησίας Σμυρναίων i *passim*). Totes les al·lusions del refonedor al bisbe d'Esmirna contingudes en la carta pretesament adreçada als esmirnesos són anònimes, tant si «el bisbe» porta article (8,1a.e [v1].2a.e [v1]), en el qual cas se sobreentén que es fa referència a Policarp, com si no en porta (8,1e [v1].2e [v1]; 9,1c.d.e), en el qual cas la sentència adquireix valor axiomàtic.

El refonedor no ha cregut necessari d'esmentar Policarp al principi de la carta, acontentant-se amb la menció genèrica de «la comunitat... que resideix a Esmirna» que havia fet en la Salutació inicial. D'altra banda —com podem comprovar tot seguit—, si hagués redactat la pertinent Introducció (present en totes les altres cartes), amb les conseqüents lloances de la comunitat i del seu bisbe, la represa del fil del discurs ignasià que havia deixat en l'aire quan dividí la primitiva *Carta als Efesis* encara hauria resultat més abrupta. (Recordem que la continuació de l'exposició havia estat ajornada per a un «segon tractat», segons consta en la clàusula interruptora redactada per ell mateix en Eph 20: vegeu *Carta als Efesis* 70-74.) Aquestes dues observacions bastarien ja per a posar en dubte l'autenticitat d'una carta que té la pretensió d'haver estat adreçada a la comunitat d'Esmirna, presidida per Policarp, on indubtablement Ignasi es demorà un temps considerable, a la presó, i des d'on va escriure cinc cartes: Rom, Tr, Mg, Eph i la *Carta als Sirians* (perduda). A diferència de l'església d'Efes, la comunitat d'Esmirna, en temps d'Ignasi, devia ser tan insignificant que tan sols apareix mencionada una vegada en les cartes autèntiques, i encara acoblada a la menció dels efesis: «Us saluden amb afecte els esmirnesos i els efesis» (Tr 13,1).

C. COS DE LA CARTA (continuació)

Per tal de visualitzar millor l'estructura concèntrica del Cos de la carta, repartit pel refonedor entre les actuals cartes als Efesis i als Esmirnesos, serà bo de recordar esquemàticament els diversos moviments de què es compon. (La ratlla de punts indica el punt de sutura entre les dues cartes):

a Exhortació inicial: Eph 3,1-2d; 4,1d-2 (excloses les interpolacions)

b Advertiment inicial: 5,2a-c.3a-d (excloses les interpolacions)

c Aclariment inicial: 6,2-10,3

d Exposició central (primera part): 11,1-15,3

e Advertiment central: 16,1-17,1

d' Exposició central (segona part): 17,2-19,3

Exposició central (segona part, continuació): Sm = Eph* 1,1-3,3

c' Aclariment final: 4,1-5,3

b' Advertiment final: 6,1

a' Exhortació final: 6,2-7,2d; 9,1a-b (excloses les interpolacions)

d'. EXPOSICIÓ CENTRAL (continuació)

Ens trobem al bell mig de la segona part de l'Exposició central [d'], estructurada al seu torn quiàsticament. (La ratlla de punts indica el punt on s'uneix l'Exposició iniciada a Eph amb la continuació d'Sm):

α La creu, escàndol per als docetes, alliberació i vida per a nosaltres: Eph 17,2-18,1c

β Símbol cristològic antidoceta de l'església de Síria: 18,1d-2

γ Ocultació dels secrets de Déu al Cap de l'ordre present: 19,1

γ Manifestació de l'Astre del Messies als habitants celestes: 19,2-3

β' Símbol cristològic antidoceta professat pels efesis: Sm = Eph* 1,1-2a

α' L'estandard de la creu, hissat en virtut de la resurrecció, prova contra els docetes que Jesús realment sofrí passió: 1,2b-3,3

β'. Símbol cristològic antidoceta professat pels efesis

Sm 1,1. Glorifico<, doncs,> Jesús Messies, el Déu que així tan sàviament us ha instruït, car m'he assabentat que esteu perfectament acoblats en una fe inamovible –com si estiguéssiu clavats a la creu del Senyor, Jesús Messies, tant carnalment com espiritualment– i sòlidament assentats en l'amor gràcies a la sang del Messies, plenament convençuts, pel que fa a nostre Senyor,

[1] que realment prové de la nissaga de David segons la carn, essent Fill de Déu segons el Voler i la Força de Déu;

[2] que va néixer realment d'una Verge;

[3] que fou batejat per Joan, a fi que «fos acomplerta per ell tota justícia» (Mt 3,15);

[4] **1,2a.** que realment en temps de Ponç Pilat i d'Herodes tetrarca fou clavat en carn per nosaltres.

Podem observar la presència d'una sèrie de marques comunes (//) o de contrast (\) entre els dos moviments correlatius, [β] (Eph 18,1d-2) // [β'] (Sm 1,1-2a): ποῦ σοφός; \ τὸν οὕτως ὑμᾶς σοφίσαντα | ποῦ συζητητής; ποῦ καύχησις τῶν λεγομένων συνετῶν; \ ἐνόησα γὰρ ὑμᾶς κατηγορημένους... πεπληροφορημένους | ὁ γὰρ θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός // Λοξάζω

Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν θεόν | ἐκ σπέρματος μὲν Δαυὶδ // ἐκ γένους Δαυὶδ | πνεύματος δὲ ἁγίου // υἱὸν θεοῦ | ἐγεννήθη // γεγεννημένον | ἐβαπτίσθη // βεβαπτισμένον | ἵνα... καθαρίσῃ // ἵνα πληρωθῇ | τῷ πάθει // καθηλωμένον.

«Glorífico, <doncs>», gr. Δοξάζω <οὔν>, conj. pròpia: Δοξάζω LACg Severus, Lightfoot, Funk-Bihlmeier; Δοξάζω G Zahn, Bauer, Fischer: el part. tan aviat es podria considerar com un intent d'es mussar d'alguna manera el començament abrupte d'Esmirnesos, com ser el resultat de l'arxepiscopat de ΔΟΞΑΖΩ<ΟΥ>Ν. Ign. no fa sinó dur a la pràctica el que ell mateix ha recomanat al principi de la carta que adreça a la comunitat efesina: κατὰ πάντα τρόπον δοξάζειν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν δοξάσαντα ὑμᾶς (Eph 2,2).

«el Déu que així tan sàviament us ha instruït», gr. τὸν θεόν τὸν οὕτως ὑμᾶς σοφίσαντα: l'art. davant θεόν no es limita a fer concertar aquest títol amb Ἰησοῦν Χριστόν, sinó que el relaciona anafòricament amb la instrucció que Jesús en persona continua impartint profèticament a la comunitat d'Efes (cf. Eph 6,2: οὐδὲ ἀκούετε τινος πλέον, ἢ περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος ἐν ἀληθείᾳ: noteu el part. pr.); l'adverbi οὕτως posa en estreta relació l'experiència que Ign. ha pogut fer personalment del bon estat de la comunitat efesina (ἐνόησα γὰρ κτλ.) amb el desenvolupament teològic del símbol antidoceta que els acaba d'adquirir (Eph 18,1d-19,3) i que ha quedat interromput per culpa del refonedor (Eph 20). No té res d'estrany que la versió llatina (L) l'hagi omès, car no s'explica la seva presència al començament d'una carta. El refonedor l'havia retingut, convençut que el coneixement personal que Ign. mostrava mitjançant aquest adverbi de l'estat excel·lent de la comunitat d'Efes fàcilment podria transferir-se a la comunitat d'Esmirna presidida per Policarp.

«car m'he assabentat», gr. ἐνόησα γάρ: el verb'voéω + ac., acompanyat de quatre participis de pf., adquireix aquí el sentit de «se mettre dans l'esprit, par l'entremise des sens, d'où voir, s'apercevoir de» (Bailey, s. v.), és a dir, pressuposa que Ign. s'ha pogut fer càrrec del perfecte estat de la comunitat efesina per mitjà d'Onèsim i dels altres membres de la comunitat comissionats a Esmirna (cf. Eph 1,3; 6,2), sense oblidar les mostres d'afecte de què fou objecte durant la seva breu estada a Efes, segons els recordarà més endavant (Sm = Eph* 9,2: κατὰ πάντα με ἀνεπαύσατε... ἀπόντα με καὶ παρόντα ἠγαπήσατε).

«—com si estiguéssiu clavats a la creu del Senyor, Jesús Messies, tant carnalment com espiritualment—», gr. ὥσπερ καθηλωμένους ἐν τῷ σταυρῷ κτλ.: incís parentètic, destinat a il·lustrar mitjançant una imatge la manera com els efesis «estan perfectament acoblats en una fe inamovible».

co m e n t a r i

El fil del discurs ignasià que el refonedor havia deixat en l'aire servint-se de la clàusula interruptora d'Eph 20, prometent als lectors que els continuaria exposant en «un segon tractat» el projecte salvífic de Déu tot just esbossat, flueix novament al començament de la presumpta carta als esmirnesos, sense cap mena de preàmbul. Després de fer referència a la creu, escàndol per als docetes [α], i d'adquirir-los el símbol cristològic antidoceta de la seva església de Síria [β], després de revelar-los que els misteris relatius a l'encarnació, passió i mort del Senyor han estat ocultats al Cap de l'ordre present [γ] i com l'Astre del Messies s'ha manifestat als habitants celestes [γ'], Ignasi esclata en un cant de lloança a Jesús Messies, al Déu proper («el meu/nostre Déu», dirà repetidament) que d'una manera tan sàvia els ha instruït sobre els grans misteris de la seva vida.

Ignasi comprova a continuació el perfecte estat de l'església efesina, fruit del seu contacte personal amb alguns membres de la comunitat durant la seva breu estada a Efes —on havia arribat per mar provinent de Síria, camí de Roma (cf. Rom 5,1)— i dels informes que li han procurat els delegats de la comunitat enviats a Esmirna. La reparició de la primitiva *Carta als Efesis* (Eph*) entre Efesis (Eph) i Esmirnesos (Sm) ens

impedeix d'interpretar correctament la clara al·lusió que Ignasi feia al seu breu sojorn a Efes i que actualment consta en la carta adreçada als esmirnesos, segons podem comprovar més endavant (cf. Sm 9,2). La presència de salutacions nominals en la Salutació final, repartida actualment entre Sm 13,2 i Pol 8,2-3, relatiu tant al cap de l'ambaixada provinent de Síria, «Filó, que és amb mi» (Sm = Eph* 13,1c: cf. 10,1), com a individus efesins molt apreciats per ell tals com «Alquen, persona dejorada per mi» (Sm = Eph* 13,2 i Pol = Eph* 8,3), «Àttal, el meu estimat» (Pol = Eph* 8,2), «l'incomparable Dafne i Èutecne» (Sm = Eph* 13,2), o bé a petites comunitats domèstiques d'Efes tals com «la comunitat (τὸν οἶκον) de Tavia» (Sm = Eph* 13,2), «la (viuda) d'Epitropi juntament amb tota la seva comunitat (σὺν ὄλῳ τῷ οἴκῳ αὐτῆς) i els seus fills» (Pol = Eph* 8,2), corrobora que el pas d'Ignasi per Efes «no fou el d'un passavolant» (οὐχ ὡς παροδευόντα, Rom 9,3), com havia estat el pas dels docetes provinents també de Síria (cf. Eph 9,1: παροδύσαντάς τινὰς ἐκεῖθεν), sinó que fou acollit pels membres de les comunitats que li sortiren a l'encontre «en nom de Jesús Messies» (Rom 9,3), fins al punt d'haver deixat constància de llaços d'amistat intensament afectius. Ignasi no s'ha cansat de lloar les qualitats i la total disponibilitat de la comunitat efesina (cf. Eph 1,1-2; 6,2-8,1; 8,2; 9,1; 12,2).

El binomi «fe/amor», tan característic de les cartes ignasianes, s'ha verificat totalment en la comunitat d'Efes: els membres de la comunitat han quedat perfectament acoblats gràcies a llur adhesió inamovible al Messies Jesús i estan totalment consolidats en l'amor. Per a descriure la inamovibilitat de llur fe, Ignasi empra, en sentit figurat, el mateix verb amb què a continuació afirmarà contra els docetes que Jesús fou clavat realment en creu en temps de Ponç Pilat i del tetrarca Herodes. Per tal de donar-hi més relleu encara, els diu que ha comprovat personalment que estan «com clavats a la creu del Senyor, Jesús Messies, tan carnalment com espiritualment». Com si diguéssim «en cos i esperit». L'accent antidoceta és present arreu. Igualment, l'amor que trava els membres de la comunitat i els consolida, el posa en relació amb la sang que el Messies ha vessat per ells i que els ha conglutinat en quallar-se.

Seguidament enumera els quatre articles constitutius del símbol cristològic del credo baptismal de la comunitat d'Efes. Ignasi els encapçala amb un tercer participi perfet dependent de l'explicativa inicial: «car m'he assabentat... que esteu plenament convençuts, pel que fa a nostre Senyor». L'enumeració consta, al seu torn, de quatre participis en temps igualment perfet, referits a la persona de Jesús: en el primer i el darrer articles de fe emfasitza l'adverbi «realment», col·locant-lo al principi de l'incís; en el segon li restitueix la seva posició lògica després del verb, i en el tercer el silencia en absolut. Els quatre articles, la vigència dels quals Ignasi ha pogut comprovar personalment en el si de la comunitat efesina, es corresponen exactament amb els que integren el símbol antidoceta de la seva església de Síria (cf. Eph 18,2) i que havia enumerat en el moviment correlatiu [β// β']. És més, els tres que ha marcat amb l'adverbi «realment» són precisament els tres misteris clamorosos que restaren ocults al Cap de l'ordre present (19,1), mentre que el tercer ja l'havia relativitzat en la primera enumeració i ho farà de nou en la segona, com veurem tot seguit.

El primer misteri clamorós que passà desapercbut al Cap de l'ordre present, promotor del moviment doceta, fou la virginitat de Maria. En plena polèmica antidoceta, Ignasi fa recurs al tema de «la virginitat (ἡ παρθενία) de Maria» (Eph 19,1), un tema al qual l'evangelí de Mateu –evangelí que Ignasi segueix molt de prop (vegeu el meu article *El protognosticismo de los docetas en las cartas de Ignacio, el obispo de Siria*

(*I Eph-ISM e ITr*), y sus conexiones con los evangelios contemporáneos, en *Studia Patristica*, XXXI, Leuven, Peeters, 1996, pp. 172-195)– havia conferit ja un notable relleu.

Com a resposta a les elucubracions dels cercles docetes sobre la davallada del Salvador sobre Jesús en el Jordà, sense encarnar-se realment en ell, Mateu es remuntava als orígens de Jesús, el Messies, establint una clara separació, al començament de l'Evangeli, entre la «Genealogia de Jesús Messies (Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ), fill de David, fill d'Abraham» (Mt 1,1) i «La (veritable) gènesi de Jesús Messies (que) tingué lloc així (Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γένεσις οὕτως ἦν)» (Mt 1,18a). Amb una innegable construcció quiàstica, Mateu havia creat així un net contrast entre l'una i l'altra. La primera es remuntava a Abraham i culminava en Josep, l'espòs de Maria, amb un total de 42 generacions, és a dir, sis septenaris, dominades totes elles per la línia paterna. La segona, corresponent a l'inici d'un setè i definitiu septenari, comença amb un fet extraordinari: «Havent estat desposada la seva mare, Maria, amb Josep, abans que convisquessin junts, es trobà que portava en el seu si un fruit de l'Esperit Sant» (Mt 1,18b). En la veritable gènesi de Jesús Messies s'exclou la línia paterna i es posa tot l'accent en la línia materna, en «la seva mare» fecundada per obra de l'Esperit Sant: «car allò que en ella ha estat engendrat és un fruit de l'Esperit Sant» (Mt 1,20d). Mateu veié realitzada en aquest engendrament extraordinari la profecia d'Isaïes: «Heus aquí que la verge (ἡ παρθένος) portarà en el seu si i parirà un fill» (Mt 1,23a = Is 7,14 LXX).

Ignasi reprèn aquest tema en el *primer article* [1] del símbol cristològic. La doble gènesi mateana de Jesús Messies, la *legal* que l'entroncava amb David per mitjà de Josep i, per consegüent, amb Abraham, primer pare del poble d'Israel, i la *real* que l'ha constituït primogènit de la nova creació i en la qual per primera vegada s'han pogut fusionar dues dimensions que fins ara semblaven incompatibles, la humana, de Maria, i la divina, de l'Esperit Sant, Ignasi l'expressa dient «que realment prové de la nissaga de David segons la carn (κατὰ σάρκα)» i que és «Fill de Déu segons el Voler i la Força de Déu (κατὰ θέλημα καὶ δύναμιν θεοῦ)». La virginitat de Maria apareix així com un teologumen fonamental en la lluita contra el docetisme: la dimensió divina (el Salvador) no ha davallat per primer cop sobre Jesús en el Jordà (tesi doceta), sinó que en el si de Maria s'ha fusionat la dimensió humana amb la divina constituint així una nova creatura. Ignasi ho havia expressat a l'inici del Cos de la carta, en l'Acclariment inicial, en forma hímnica: «Hi ha un sol Metge / carnal ensems que espiritual / engendrat i ingènit / en la carn ha esdevingut Déu / en la mort, vida veritable / descendent tant de Maria com de Déu / primer passible i després impassible / Jesús Messies, el nostre Senyor» (Eph 7,2).

El bisbe de Síria, que coneix sens dubte l'explicació donada per Mateu sobre l'origen de Jesús, no té cap necessitat d'explicitar-la en les seves cartes, limitant-se a subratllar insistentment (quatre vegades) la seva ascendència davídica (ἐκ σπέρματος Δαυίδ, Eph 18,2; Rom 7,3; ἐκ Δ., Tr 9,1; ἐκ γένους Δ. κατὰ σάρκα, Sm = Eph* 1,1) i la seva concepció virginal i gestació per part de Maria (ἡ παρθενία Μαρίας, Eph 19,1; ἐκ Μ., Eph 7,2; Tr 9,1; ἐκνοφορήθη ὑπὸ Μ., Eph 18,2), fecundada aquesta per obra de l'Esperit Sant (ἐκ... πνεύματος ἁγίου, Eph 18,2) i, més en concret, per un acte del Voler de Déu mitjançant el qual elegí la present economia de salvació i la gravà en el seu Fill amb la Força de l'Esperit Sant per tal que la dugués a terme (υἶόν θεοῦ κατὰ θέλημα καὶ δύναμιν θεοῦ, Sm = Eph* 1,1). Ignasi insinua aquí que la processió del Logos-Paraula a partir del Silenci-Si patern (cf. Mg 8,2: vegeu *Carta als Magnesis* 256-257.259) s'originà gràcies a un acte del Voler diví. (Pel que fa a les repercussions pos-

teriors d'aquest teologumen, ho vaig tractar en *El dinamismo trinitario en la divinización de los seres racionales según Orígenes*, Roma 1970, pp. 84-102.)

En una sola frase Ignasi havia ja condensat els tres components (David, Maria i Esperit Sant) que intervingueren en la gènesi de Jesús: «car el nostre Déu, Jesús el Messies, fou portat en el seu si per Maria conforme al projecte de Déu –descendent, sí, de la nissaga de David, però també de l'Esperit Sant–» (Eph 18,2). Val la pena de posar en paral·lel les sorprenents ressonàncies amb l'Evangeli de Mateu, car, malgrat que la terminologia no sigui exactament la mateixa, sí que ho són els continguts:

«el nostre Déu» (ὁ θεὸς ἡμῶν) // «Emmanuel... el Déu amb nosaltres» (Ἐμμανουήλ... μεθ' ἡμῶν ὁ θεός, Mt 1,23).

«Jesús el Messies» (Ἰησοῦς ὁ Χριστός) // «Jesús Messies [el Messies]» (Ἰησοῦ Χριστοῦ, Mt 1,1; τοῦ δὲ Ἰ. Χ., 1,18a [τοῦ δὲ Χ. *pc latt sy^{s.c} Ir^{lat}]*).

«fou portat en el seu si» (ἐκκοφορήθη) // «es trobà que portava en el seu si» (ἐν γαστρὶ ἔχουσα, Mt 1,18c: cf. vv. 20.23).

«per Maria» // «la seva mare, Maria» (Mt 1,18b).

«conforme al projecte de Déu» (κατ' οἰκονομίαν θεοῦ) // «a fi que es complís el que digué el Senyor per mitjà del Profeta» (Mt 1,22).

«descendent, sí, de la nissaga de David» (ἐκ σπέρματος μὲν Δαβὶδ) // «Genealogia de Jesús Messies, fill de David, fill d'Abraham» (Mt 1,1: cf. vv. 6.17); «Josep, fill de David» (1,20).

«però també de l'Esperit Sant» (πνεύματος δὲ ἁγίου) // «un fruit de l'Esperit Sant» (ἐκ πνεύματος ἁγίου, Mt 1,18c); «car allò que en ella ha estat engendrat és un fruit de l'Esperit Sant» (1,20d).

El *segon article* de fe [2], «va néixer realment d'una Verge», revela el segon misteri clamorós que restà ignorat al Cap de l'ordre present, «la virginitat de Maria [1] i *el seu part* [2]» (Eph 19,1). Les ressonàncies amb l'Evangeli de Mateu tornen a fer-se paleses:

«va néixer realment». (γεγεννημένον ἄληθῶς; el participi perfet del verb γεννάω, parlant de la dona, subratlla el part com a resultat de l'infantament; l'adverbi connota l'acció real que li donà lloc) // «La gènesi de Jesús Messies tingué lloc així» (ἡ γένεσις οὕτως ἦν, Mt 1,18a: el lexema resultatiu denota un estat, mentre que l'adverbi connota el procés; cf. 2,1: τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος; el participi aorist de γεννάω fa ressaltar el resultat de l'infantament).

«d'una Verge» (ἐκ παρθένου) // «la Verge (ἡ παρθένος)... parirà un fill» (Mt 1,23a).

«el seu part» (ὁ τοκετὸς αὐτῆς) // «parirà un fill» (τέξεται υἱόν, Mt 1,21.23a: cf. 2,2: ὁ τεχθεὶς).

El *tercer article* del credo [3] conté la referència més explícita a Mateu:

«fou batejat per Joan» (βεβαπτισμένον ὑπὸ Ἰωάννου: el participi perfet subratlla l'estat resultant del baptisme; l'agent, l'acció que l'originà) // «es presentà a Joan, a fer-se batejar per ell... un cop batejat Jesús...» (τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ... βαπτισθεὶς, Mt 3,13.16: primer se subratlla l'agent, després l'acció resultant).

«a fi que fos acomplerta per ell tota justícia» (ἵνα πληρωθῇ πᾶσα δικαιοσύνη ὑπ' αὐτοῦ) // «Ens convé, en efecte, acomplir així tota justícia» (οὕτως γὰρ πρότερον ἔστιν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην, Mt 3,15).

El silenci total d'Ignasi respecte a la davallada de l'Esperit de Déu sobre Jesús després d'haver estat batejat (cf. Mt 3,16-17) és més que intencionat. A causa de la per-

sistent controvèrsia amb els docetes, Ignasi té especial interès a relativitzar el baptisme de Jesús en el Jordà. Ja en la primera menció, en enumerar el fet que Jesús «fou batejat» per Joan, afegia: «per tal que purifiqués, amb la passió, l'aigua (del baptisme)» (Eph 18,2). I és que el baptisme de Jesús, no sols no forma part dels tres misteris clamorosos, sinó que és l'única realitat reconeguda pels docetes, si bé interpretada a llur manera. No té res d'estrany, doncs, que, en persistir la polèmica i esdevenir l'heretgia doceta el teologumen central dels sistemes gnòstics, l'església s'hagués vist forçada a eliminar del símbol de fe la referència al baptisme de Jesús. De fet, en les cartes ignasies tan aviat hi consta, com a tercer article de fe (cf. Eph 18,2; Sm = Eph* 1,1), com hi és silenciada (cf. Tr 9; Mg 11).

Finalment, en el *quart article* de fe [4], ignorat igualment pel Cap de l'ordre present i pels seus sequaços, els docetes, Ignasi insistirà fins a la sacietat que «realment en temps de Ponç Pilat i d'Herodes tetrarca fou clavat en carn per nosaltres». En efecte, en la determinació temporal, Ignasi s'ha servit de dades que no consten en l'Evangeli de Mateu, tant pel que fa al nom del procurador romà, *Ponç Pilat* (cf. Mg 11,1; Tr 9,1: Lc 3,1 i Ac 4,27), com en el que concerneix a la implicació del *tetrarca Herodes* en la crucifixió de Jesús (cf. Lc 23,7-12 i Ac 4,27). Aquestes dades les podria haver poudades de la *Predicació de Pere*, un escrit en el qual probablement s'inspirà també l'evangelista Lluç, com veurem més endavant, i formarien ja part integrant del símbol baptismal (la menció de Ponç Pilat formarà part de quasi totes les diverses formes del Símbol apostòlic: Zahn, *Ignatius von Antiochien* 591).

α'. L'estendard de la creu, hissat en virtut de la resurrecció, prova contra els docetes que Jesús realment sofrí passió

1,2b. Fruit de la creu som nosaltres —fruit de la seva divinement venturosa passió—, a fi de «hissar un estendard» en virtut de la resurrecció perceptible als habitants celestes —els qui han estat consagrats i li són fidels—, sia enmig dels jueus, sia «enmig dels pagans» (Is 5,26 LXX: cf. 49,22; 62,10), «en un únic cos» (Ef 2,16), «el de la seva Església» (Col 1,18). **2.** Tots aquests sofriments, en efecte, els ha patit per causa nostra, a fi que fóssim salvats.

[5] I realment va sofrir passió, com també realment es va ressuscitar a si mateix. No com diuen alguns descreguts: «Només en aparença ha sofert ell passió.» Ells sí que existeixen «només en aparença» i, tal com pensen, també els succeirà, essent com són incorporis i demoníacs.

[a] **3,1.** Jo, en efecte, també després de la resurrecció el vaig conèixer en (un cos de) carn i crec que continua essent-hi.

[b] **3,2.** I quan vingué als del cercle de Pere, els digué: «Preneu!, palpeu-me i vegeu que no sóc un dimoni incorpori.» I, a l'instant, el tocaren i cregueren, un cop s'hagueren fusionat amb la seva carn i el seu Esperit. Per això també menysprearen la mort; és més, foren reconeguts com a superiors a la mort.

[a'] **3,3.** Finalment, després de la resurrecció, va menjar i va beure amb ells, com un ésser de carn, si bé espiritualment restava unit al Pare.

Les marques comunes o de contrast entre els dos moviments correlatius, [α] (Eph 17,2-18,1c) // [α'] (Sm 1,2b-3,3), són força significatives: φρόνιμοι γινόμεθα \\\\ καθὼς φρονοῦσιν | ἀγνοοῦντες τὸ χάρισμα // αὐτοὶ τὸ δοκεῖν ὄντες | ἀληθῶς // ἀληθῶς | τὸ ἡμῶν πνεῦμα // Ἐγὼ | τοῦ σταυροῦ // ἔπαθεν δι' ἡμᾶς | σκάνδαλον \\\\ σύσσημον | τοῖς ἀπιστοῦσιν // ἀπιστοὶ τυτες | ἡμῖν δὲ σωτηρία // ἵνα σωθῶμεν | ζωὴ αἰώνιος // ὑπὲρ θάνατον.

«Fruit de la creu som nosaltres», gr. ἀφ' οὗ καρποῦ ἡμεῖς: expressió el·líptica (g supleix ἐσμὲν) i alhora enrevesada per l'atracció exercida impròpiament sobre καρπός pel pronom ἀφ' οὗ relatiu a τὸ πάθος, com puntualitzarà a continuació en un incís parentètic construït amb la mateixa preposició ἀπό, un clar semitisme. Zahn considera com un incís parentètic tota la frase ἀφ' οὗ καρποῦ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ θεομακαρίτου αὐτοῦ πάθους i comenta que «Der von τὸν κύριον ἡμῶν... καθηλωμένον abhängige parenthetische Relativsatz bezeichnet die Christen nicht eben als Frucht des Kreuzes» (*Ignatius von Antiochien* 575). El segueix Lightfoot: «so that ἵνα ἄρη is connected with the precedent sentence» (*The Apostolic Fathers* II 2, pp. 291-292). Entre els comentaristes moderns, Bauer-Paulsen 91: «Die Frucht deutet Ign selbst auf das πάθος, ein für ihn zentrales Theologumenon, von dem auch das zunächst Vorhergehende, an das ἀφ' οὗ καρπὸν (*sic!*) anknüpft, gesprochen hatte. Diese Frucht ist ὑπὲρ ἡμῶν gewachsen, die Glaubenden sind durch sie geworden, was sie sind.» Si ens atenim a l'ús ignasià de καρπός, ens adonarem que sempre el diferencia de l'arbre, de tal manera que «el fruit» ve a ser el criteri per a discernir si «l'arbre» és fruïter o bord (cf. Eph 14,2). Els docetes procedeixen de «tans de mala llei»: d'aquí que «generin un fruit mortífer» (Tr 11,1). En canvi, els cristians són «branques de la creu»: d'aquí que «llur fruit sigui incorruptible» (Tr 11,2). És el sentit que cal donar aquí a la bigarrada construcció d'Ign., deguda al dictat de la carta: «nosaltres» no procedim del «fruit» de la creu, sinó que som «fruit de la creu, és a dir, de la seva divinament venturosa passió», a diferència dels docetes que la neguen en rodó.

«—fruit de la seva divinament venturosa passió—», gr. ἀπὸ τοῦ θεομακαρίτου (G: -ρίστου Lg) αὐτοῦ πάθους: l'incís parentètic clarifica la frase anterior. En 2Co 10,13, Pau ens ofereix una construcció semblant: κατὰ τὸν μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ θεὸς μέτρον, on el relatiu ha estat atret per κανόνος, sense que aquest sigui el seu antecedent, i per això ha afegit μέτρον «to make this clear» (Zerwick-Grosvenor, *Analysis* 555; igualment B.-D.-R., § 294, n. 9).

«a fi de (ἵνα consecutiu) “hissar un estendard” en virtut de la resurrecció perceptible als habitants celestes —els qui han estat consagrats i li són fidels—»: generalment εἰς τοὺς αἰῶνας s'interpreta en sentit temporal («für die Ewigkeiten»: Bauer-Paulsen 90), sense tenir en compte que quan Ign. parla de οἱ αἰῶνες, amb article, es refereix sempre als éssers celestes, als habitants dels mons superiors (cf. Ireneu, *AH* I 20,2: «οὐρανοὺς δὲ νῦν τοὺς αἰῶνας εἰρησθαι λέγουσι, referint-se als valentinians) entre els quals l'església d'Efes és famosíssima (cf. Eph 8,1: ἐκκλησίας τῆς διαβόητου τοῖς αἰῶσιν). A diferència de l'ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου, ignorant dels grans misteris de l'encarnació, passió i mort del Senyor (Eph 19,1), l'Estre del Messies Jesús es manifestà als habitants celestes (τοῖς αἰῶσιν, 19,2), fins al punt que, com molt bé precisa ara Ign. en un nou incís parentètic, molts d'ells cregueren en ell (εἰς τοὺς ἀγίους καὶ πιστοὺς αὐτοῦ). Més endavant puntualitzarà encara que, «si no han donat llur adhesió a la sang del Messies, també per a ells hi ha un judici» (Sm = Eph* 6,1).

«I realment va sofrir passió»: καὶ indica que el nou desenvolupament està estretament unit a l'anterior (ἀληθῶς... καθηλωμένον..., 1,2), malgrat la separació condicionada per la glossa. Té com a funció introduir el cinquè [5] article de fe.

«es va ressuscitar a si mateix», gr. ἀνέστησεν ἑαυτόν, única vegada en què el verb ἀνίστημι és emprat en sentit transitiu. Vegeu *infra* 7,1.

«Jo, en efecte»: amb l'enclíctica γάρ Ign. introdueix tres experiències «oculars» de la resurrecció de Jesús en un cos de carn: a) la d'ell personalment; b) l'experiència inicial dels components del cercle de Pere; c) llur experiència contínua de Jesús ressuscitat. Totes tres s'han d'interpretar en el mateix nivell. De fet constitueixen un tríptic d'aparicions del Senyor:

[a] Ἐγὼ γάρ και μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα

[b] και ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἦλθεν... κραθέντες τῇ σαρκὶ

[a'] μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν συνέφαγεν αὐτοῖς... ὡς σαρκιακός

«també després de la resurrecció», gr. *καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν: καὶ* té valor adverbial, indicant que l'experiència postpasqual que Ign. ha fet de la realitat humana de Jesús coincideix exactament amb la que havia fet d'ell abans que morís.

«el vaig conèixer en (un cos de) carn», gr. *ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα*: L i Jeroni tradueixen correctament *οἶδα* per *vidi* (cf. Robertson 357). Tanmateix, Lightfoot suposa que llegiren *εἶδον* (*Apostolic Fathers* II,2, p. 294). Dels set còdexs grecs sobre els quals es basa l'edició crítica d'Eusebi (*HE* III 36,11 Schwartz) —de la qual se serví Jeroni— tan sols un llegeix *εἶδον*, i encara en segona mà. És possible que Ign. hagi preferit el pf. *οἶδα* amb ac. de persona (poc freqüent) a l'aor. *εἶδον*, per tractar-se d'una experiència interior que resta viva en la seva ment, tot i referir-se a una situació del passat, irrepetible. Vegeu el meu article *Ignacio de Antioquia, ζῆτοισις οὐρανόθεν*, dins *Biblica* 70 (1989) 461-462.

«i crec que continua essent-hi», gr. *καὶ πιστεύω ὄντα*, equivalent a *πιστεύω αὐτὸν ἐν σαρκὶ εἶναι* (cf. Bauer, *WNT* 1329).

«com un ésser de carn, si bé espiritualment», gr. *ὡς σαρκικός, καίτερον πνευματικῶς* GL: P reté *καί*, en sentit concessiu, en comptes de *καίτερον*, conj. concessiva seguida de part., dues construccions pràcticament equivalents (cf. B.-D.-R., § 425,1).

comentari

A l'inici [α] de la segona part de l'Exposició central, Ignasi feia referència «al carisma que el Senyor realment (ἀληθῶς) ens ha transmès», el coneixement o gnosti de Déu ignorat pels docetes (Eph 17,2), estretament vinculat a la creu, «escàndol per als descreguts (τοῖς ἀπιστοῦσιν)» (18,1b). Utilitzant una expressió d'autoabaixament i evitant de parlar en primera persona, es declarava partidari acèrrim de la creu (περιψήμα τὸ ἔμὸν πνεῦμα τοῦ σταυροῦ, 18,1a). Ara, en el darrer moviment de la seqüència, el seu correlatiu [α'], tornarà a insistir en la *realitat* de la passió i mort de Jesús adduint com a prova el teologumen de la resurrecció. A continuació, després de titllar els docetes de «descreguts» (ἀπιστοι), tractarà de desemascarar-los. Finalment aduirà tres testimonis en els quals es comprovarà que Jesús va ressuscitar amb un cos de carn. En el primer s'engatjarà ell personalment amb el pronom de primera persona (Ἐγὼ γάρ), conferint-li molt d'èmfasi.

La centralitat del quart article del credo [4] en la controvèrsia antidoceta i el significat salvífic que la passió i mort de Jesús tenen per a l'església cristiana es tradueixen, en el darrer moviment de la seqüència, en una espècie de glossa on es comenta el significat de la darrera frase del símbol cristològic: «fou clavat en carn per nosaltres». A continuació Ignasi insistirà en el valor provatiu dels testimonis oculars de la resurrecció contra els docetes que negaven de pla que el Salvador hagués patit passió en absolut.

La glossa adossada al darrer article del símbol («fou clavat en la carn per nosaltres») mitjançant una construcció de relatiu, il·lustra amb una successió d'imatges entrelaçades el valor salvífic de la creu. El pal de la creu en què Jesús «fou clavat en la carn» s'ha transformat en un arbre fruiter; el seu fruit, «fruit de la seva divinament venturosa passió», som nosaltres, els cristians: la «passió» del Messies, passió que ha experimentat «en la carn» de manera ignominiosa, fins al punt de ser un «escàndol per als descreguts» docetes (Eph 18,1), ha esdevingut «divinament venturosa» per a l'entera creació. De la imatge del fruit de l'arbre de la creu, amb què glossava la finalitat implicada en la locució «per nosaltres» (ὑπὲρ ἡμῶν), passa a la de l'«estendard hissat per a convocar» una munió de persones, a la de la «creu còsmica» que abraça els quatre

punts cardinals de l'univers i, finalment, a la del «cos» on es reuneixen tots els qui han estat convocats. Com a resposta al teologumen dels docetes, segons els quals el Salvador hauria davallat dels mons o cons superiors a la terra, per tal de salvar els seus elegits, no es limita a destacar el significat salvífic de la creu per als habitants de la terra, ans bé, com havia fet a propòsit de l'Astre del Messies (cf. Eph 19,2-3), l'estén també «als habitants celestes». En el moment de la resurrecció l'«estendard» de la creu ha estat hissat tant «enmig dels jueus» com «de les nacions paganes», a fi de convocar tots els creients que habiten l'univers i reunir-los «en un únic cos, el de la seva Església». El Cap de l'ordre o eó present i els docetes s'han autoexclòs d'aquest Cos eclesial; el mateix pot ocórrer als habitants celestes, si no donen llur adhesió a l'Home-Déu que ha estat clavat en creu.

La primera imatge, la de l'arbre de la creu, aquí tan sols insinuada, l'havia ja apuntada en l'altra carta de temàtica antidoceta, en Tr 11,2: els docetes no són «plantació del Pare», ans bé són «tanys de mala llei que generen un fruit mortífer»; els cristians, en canvi, són «com branques de la creu» i llur fruit és «incorruptible». Malgrat, però, que no relacionés directament aquesta «plantació» (φυτεία, Tr 11,1; Phld = Mg* 3,1) amb l'arbre de la creu, ni emprés tampoc el mot «fustot» (ξύλον, Lc 23,31; Ac 5,30; 10,39; 13,29; Ga 3,13; 1Pe 2,24), en parlar de les «branques de la creu» el pressuposava. Als efesis havia ja deixat ben clar que «l'arbre es manifesta pel seu fruit», un refrany anàleg a l'emprat per Mateu (7,16.20; 12,33; cf. Lc 6,44), si bé amb l'accent posat en la manifestació/visibilitat, més que en el reconeixement per part dels altres. El fet que l'arbre de la creu hagi produït un «fruit», «nosaltres», els creients, un fruit visible i manifest de la «divinament venturosa passió», permetrà a Jesús d'erigir un «estendard» que, «en virtut de la seva resurrecció», sigui recognoscible per als habitants dels mons superiors i els pugui congregar tots plegats en l'únic Cos de la seva Església.

Les altres tres imatges estan —com aquell qui diu— superposades a aquesta. La de l'«estendard hissat» per a convocar tots els creients és anàloga a la de «la càbria» que havia emprat més amunt, mitjançant la qual els carreus són pujats enlaire per a la construcció del santuari del Pare (Eph 9,1, vegeu Comentari). Aquí l'estendard és el pal de la creu, però el moment en què ha estat «hissat» no coincideix amb el moment material en què aixecaren enlaire el crucificat, sinó amb el de «la resurrecció». La imatge de la «creu còsmica» és la constituïda pel pal vertical de la creu/estendard que s'estén fins als mons superiors, els mateixos per sobre dels quals brillà en el cel l'Astre del Messies (cf. Eph 19,2), i el pal horitzontal que abraça la humanitat sencera, jueus i pagans. La del «cos» eclesial, finalment, és la mateixa que ens ha sortit al pas en Eph 17,1: «Per això el Senyor es deixà perfumar el cap, a fi d'alenyar incorruptibilitat a l'església» (vegeu *Carta als Efesis* 60-61) i en Tr 11,2: «Per mitjà de la creu, en el moment de la seva passió, us reclama com a membres seus que sou: el cap, en efecte, no pot néixer a part sense els membres.» Des de la creu, el Cap convoca els seus membres perquè conformin el seu Cos i puguin així donar a llum conjuntament l'Home-Déu (vegeu *Carta als Tral·lians* 49-50).

Ignasi distingeix molt bé entre 1) l'*estendard* en si mateix, el pal del qual és la creu; 2) la *força* (διά + genitiu) amb què el Senyor l'hissarà: «en virtut de la resurrecció»; 3) els *individus* a qui adreça (εἰς... εἰς) la convocatòria: «perceptible als habitants celestes» que li «hagin estat consagrats i li siguin fidels», exclosos «el Cap de l'ordre present» i els descreguts; 4) l'*indret* (ἐν... ἐν) on el fixarà: «sia enmig dels jueus, sia enmig dels pagans»; 5) el *punt de reunió* (ἐν) on s'aplegaran tant els habitants celestes com

els terrestres: «en un únic cos, el de la seva Església» (al·lusió a Ef 2,16 i Col 1,18). Aquest «cos» eclesial, del qual entraran també a formar part els habitants dels mons superiors, és constituït bàsicament pels creients vinguts tant del judaisme com del paganisme. Per a Ignasi, igual que per a Joan, la creu és alhora patíbul i instrument d'e-xaltació (compareu Eph 9,1 i Sm = Eph* 1,2 amb Jn 3,14; 8,28; 18,14).

La glossa finalitza amb un breu comentari on s'insisteix en el valor salvífic de la passió que l'havia motivada («fou clavat en la carn *per nosaltres*»): «Tots aquests sofriments, en efecte, els va patir *per causa nostra*, a fi que fóssim salvats.» La locució «per causa nostra» (δι' ἡμᾶς) es retroba en Tr 2,1: «Jesús Messies va morir per causa nostra, a fi que, un cop vinculats a la seva mort, ens escapéssim de morir.» En Rom 6,1 es combinen també les dues locucions: «Cercu aquell qui per nosaltres (ὑπὲρ ἡμῶν) va morir; desitjo aquell qui per causa nostra (δι' ἡμᾶς) va ressuscitar.» La primera, «per nosaltres» (ὑπὲρ ἡμῶν : cf. Eph 16,2; Sm = Eph* 7,1), fa referència a la funció vicària de la passió i mort de Jesús, funció que explicitarà més endavant contra els docetes que «no confessen que l'Acció de gràcies és experiència de la carn del nostre Salvador, Jesús Messies, la que va sofrir passió pels nostres pecats» (Sm = Eph* 7,1). La segona, «per causa nostra» (δι' ἡμᾶς), es refereix a la seva funció *salvadora*.

És de notar que, en el si d'aquesta glossa, Ignasi ha reprès el tema de la «manifestació» als eons o habitants celestes que havia encetat a propòsit de l'Astre del Messies, fent referència allí al naixement de Jesús. La concepció virginal de Jesús i el seu part passaren desapercebuts al Cap de l'eó/ordre present i, per consegüent, als docetes, però foren revelats als eons/habitants celestes. La mort en creu i la resurrecció de Jesús han passat igualment desapercebudes als docetes, allistats a les ordres del Cap de l'ordre present, però han estat manifestades als habitants superiors mitjançant l'estendard de la creu còsmica fixada en el cos eclesial. La restauració de la primitiva *Carta als Efesis* permet de relacionar les dues manifestacions que obren i clouen la vida de Jesús, perceptibles ambdues als habitants superiors: l'aparició de l'Astre del Messies «als habitants celestes» (τοῖς αἰῶσιν, Eph 19,2) i l'acció d'hissar l'estendard de la creu «perceptible als habitants celestes... als qui han estat consagrats i li són fidels» (εἰς τοὺς αἰῶνας... εἰς τοὺς ἁγίους καὶ πιστοὺς αὐτοῦ, Sm = Eph* 1,2).

Sorpren que Ignasi faci referència a *la resurrecció com a prova* que Jesús realment sofrí passió i mort: «I realment (ἀληθῶς) va sofrir passió, com també realment (ὡς καὶ ἀληθῶς) es va ressuscitar a si mateix.» La raó és molt senzilla. Els docetes negaven de pla la passió i mort del Salvador, car no li atribuïen un cos de carn sinó un cos merament aparent. Només d'esbiaixada negaven la seva resurrecció. Ignasi, en canvi, es farà fort en la seva experiència personal i en la dels altres deixebles en relació a la resurrecció de Jesús en un cos de carn, per tal de corroborar que morí realment. L'expressió emprada per Ignasi: «es va ressuscitar a si mateix (ἀνέστησεν ἑαυτόν)» és molt propera a la teologia joanea: «Jo sóc la resurrecció (ἡ ἀνάστασις) i la vida» (Jn 11,25: cf. 10,17-18) i a la confessió de fe més primitiva de Marc: «Ha ressuscitat» (ἠγέρθη, Mc 16,6: cf. 14,28; Mt 28,6: cf. 26,32; 27,63; Jn 2,19-22). Aquesta confessió donà lloc a una de més explícita: «Ha ressuscitat d'entre els morts» (ἠγέρθη ἐκ/ἀπὸ [τῶν] νεκρῶν, Jn 2,22; 21,14; Mt 27,64; 28,7), fórmula similar a la de Tr 9,2 (ἠγέρθη ἀπὸ νεκρῶν), on, però, el mateix Ignasi, en un incís parentètic, la corregí en el sentit que «fou el seu Pare qui el va ressuscitar (ἐγείραντος αὐτὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ)». Més endavant retrobarem aquesta explicació teològica. El darrer teologumen es presenta també en l'o-

bra lucana (Ac 3,15; 4,10; 5,30; 10,40; 13,23 D.30.37). No tindria res d'estrany que Ignasi hagués introduït aquesta correcció forçat per la polèmica antidoceta («ressuscitar-se a si mateix» podria ser malinterpretat en el sentit que no morí realment: vegeu *Carta als Tral·lians* 46-47).

Ireneu intentarà debellar el secretisme dels Valentinians publicant llurs sistemes esotèrics. Ignasi sembla anticipar-s'hi, citant literalment l'expressió encunyada pels mateixos docetes i que donà nom a llur secta: «Només en aparença (Τὸ δοκεῖν) ha sofert ell passió.» En Tr 10 se serví ja de la mateixa estratagema i de la figura retòrica del *retorqueo* (vegeu *Carta als Tral·lians* 45). El simple fet d'adduir dues vegades aquesta màxima dels seus adversaris, en les dues cartes de temàtica antidoceta, és molt significatiu. Ignasi tracta de contrarestar amb l'adverbi «realment» (ἀληθῶς) l'infinitiu absolut, de tipus formulari, dels docetes, que hem traduït per «només en aparença» (τὸ δοκεῖν: «nur zum Schein», segons B.-D.-R., § 391, n. 12). Amb l'ús de l'infinitiu perfect (πεπονθέναι) negaven en rodó que el Salvador hagués mai sofert passió.

Ignasi argüeix *ad hominem* afirmant amb contundència que els docetes, en negar la *realitat humana* del Salvador, neguen llur pròpia realitat i esdevenen éssers merament *aparents*, fins al punt que «essent com són incorporis i demoníacs», no podran participar en el futur de la Vida definitiva i veritable que va brollar de la mort en creu del Messies Jesús (cf. Eph 7,2; 14,1; 18,1; 19,3). La negació de la «carn» comporta la negació de la realitat creada i, per tant, la inexistència o existència «aparent». Per a Ignasi, en efecte, la «carn» (σάρξ), com a contradistinta de l'«esperit» (πνεῦμα), és l'única realitat humana que existeix. De fet ignora per complet el terme «ànima» (ψυχή: no així el refonedor) i usa el terme «cos» (σῶμα) només tres cops: dues vegades per a designar l'aspecte visible de la seva persona (Rom 4,2c.f i 5,3) i una en sentit figurat (Sm = Eph* 1,2).

Per tal de corroborar que Jesús ressuscità realment amb un cos de carn –car d'això es tracta–, Ignasi addueix *tres notícies* relatives al Ressuscitat en les quals es comprova que el seu cos és tant de carn com el que sofrí passió. Es tracta de tres relats de testimonis oculars sobre la resurrecció de Jesús.

La *primera* notícia [a] conté una *revelació personal* d'Ignasi. La precisió amb què parla de la seva experiència interior de Jesús ressuscitat és impressionant:

«Jo, en efecte» (Ἐγὼ γάρ): Ignasi s'implica ell personalment adduint amb molt d'èmfasi el seu testimoni personal enfront de la rotunda afirmació dels docetes que acaba de transcriure literalment. L'ús del pronom personal de primera persona encapçalant la notícia (Ἐγὼ), contrasta amb la fórmula d'autoabaixament emprada en el moviment correlatiu que encetava la seqüència expositiva (Eph 18,1: Περὶ ψῆμα τὸ ἐμὸν πνεῦμα τοῦ σταυροῦ). La partícula explicativa (γάρ) amb què l'introdueix, és vàlida per als altres dos testimonis que adduirà a continuació.

«també després de la resurrecció (καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν) el vaig conèixer (αὐτὸν οἶδα, perfect) *en* (un cos de) *carn* (ἐν σαρκί)»: Ignasi no en té prou d'haver afirmat categòricament que Jesús «realment en temps de Ponç Pilat i d'Herodes tetrarca fou clavat *en la carn* (ἐν σαρκί) per nosaltres» (Sm = Eph* 1,2) i d'haver fet recurs a la resurrecció per a confirmar que «realment va sofrir passió», a fi de contradir de pla la tesi dels docetes segons els quals «Només en aparença ha sofert ell passió» (2ef), afegint «*com també* (ὡς καὶ) realment es va ressuscitar a si mateix» (2d). El bisbe de Síria va molt més enllà.

Conscient que la resurrecció de Jesús en un cos de carn és, per als creients, un argument fefaent del fet que realment va morir, addueix tres testimonis que avalen la resurrecció. El primer és el seu testimoniatge personal. Aquest, però, no es limita a la resurrecció, sinó que pressuposa que fou testimoni igualment dels seus sofriments reals: «*també* després de la resurrecció –confessa als efesis– el vaig conèixer en (un cos de) carn», en la mateixa carn –els ve a dir– en què el vaig conèixer abans físicament. En l'article citat en l'Aparat crític, a més d'analitzar el passatge relatiu a la resurrecció de Jesús que estic comentant, vaig examinar un altre passatge conservat tan sols en la recensió llarga de la *Carta als Romans* (text en cursiva), segons el qual Ignasi hauria estat ja testimoni ocular dels sofriments del Messies: «per tal que, havent format un cor amb l'amor –deia als romans–, entoneu un cant al Pare per mitjà del Messies Jesús, a saber, que aqueix Déu (ὁ θεός, amb article referencial com en Sm 1,1) ha considerat digne el bisbe de Síria de trobar-se a l'Occident després d'haver fet cridar de l'Orient *el testimoni dels seus propis sofriments* (τὸν ἑαυτοῦ παθημάτων μάρτυρα)» (Rom 2,2 + afegit de gl: vegeu *Ignacio de Antioquia, ¿testigo ocular de la muerte y resurrección de Jesús?* 465-470). L'ús articulat de ὁ θεός, «aqueix Déu», és massa arcaic perquè un refonedor tan tardà com fou l'autor de la recensió llarga de *Romans* se l'hagués empescat. Ben aviat l'ús del nom de Déu articulat es reservarà al Pare, a fi de preservar sigui com sigui la monarquia de Déu i evitar de totes totes el triteisme.

Donant per fet que els lectors de la carta saben que havia estat deixeble de Jesús durant la seva vida mortal, ara els notifica que l'experiència que tingué del Ressuscitat fou idèntica, pel que fa al cos de carn, a la que havia tingut d'ell abans de morir. Aquesta experiència, reservada als qui havien estat testimonis oculars de la vida pública de Jesús (cf. Ac 10,41), fou una experiència contínua i closa en el temps, però que perdura en la seva ment (οἶδα, perfet que arriba fins al present: vegeu Aparat crític), tot i tractar-se d'una experiència irrepetible: fou una experiència singular que es perllongà durant un llarg període, un període simbòlic de quaranta dies, segons Lluc (Ac 1,3; 10,41 v.l.; 13,31), i que es clogué amb l'ascensió.

«i crec (πιστεύω, moment present) que continua essent-hi»: Ignasi afegeix que està convençut que Jesús, un cop va donar per finalitzat el període de prova perquè els seus deixebles poguessin comprovar la identitat entre la seva condició històrica i la present, continua tenint un cos de carn, és a dir, real, tot i haver predominat ja en ell la qualitat espiritual, com veurem a continuació.

No és aquesta, tanmateix, la interpretació estandarditzada en els comentaris. Partint del pressupòsit que Ignasi fou màrtir en temps de persecució i que aquesta, pel fet d'afectar tot l'Imperi romà (Síria-Roma), s'havia de situar en temps de Trajà (entre els anys 110-112) o més tard, el seu testimoni personal s'interpreta benèvolament en el sentit que «Jo, en efecte, després de la resurrecció i tot, sé i crec que tenia un cos» o traduccions similars. ¿Quina força provativa pot tenir aquesta confessió d'Ignasi, basada en un argument d'autoritat, després de l'agosarada afirmació anterior on assegurava que Jesús «es va ressuscitar a si mateix» i de la no menys categòrica afirmació dels docetes sostenint que «Només en aparença va sofrir passió»? La confessió personal d'Ignasi no es pot desvincular dels dos testimonis que addueix a continuació relatius als components del cercle de Pere, car tots tres estan condicionats per l'explicativa inicial (γάρ: vegeu Aparat crític). Si prescindim d'una persecució general i fins i tot d'una persecució en sentit estricte, la codemna a mort d'Ignasi es pot i deu situar molt abans. De fet, per criteris de crítica interna (per exemple, la imminència de la fi del món), les

cartes ignasianes pertanyen de ple al segle primer: vegeu el meu article *Indicis de una redacció muy temprana de las cartas auténticas de Ignacio (ca. 70-90 d.C.)*, dins *Studi sul cristianesimo antico e moderno* in onore di Maria Grazia Mara, ed. per M. Simonetti - P. Siniscalco, *Augustinianum* XXV (1995) 199-214.

La segona notícia [b], estretament connectada amb l'anterior (καὶ ὅτε), fa referència al moment precís en què Jesús es presentà als components del cercle de Pere. Pere ha assumit el paper de líder indiscutible, entorn del qual s'han agrupat els altres deixebles. Es tracta del grup hebreu constituït pels Onze apòstols i llurs companys (vegeu Lc 24,9.33). Arran d'aquesta visita, Ignasi cita un *logion* de Jesús –l'únic que apareix en les seves cartes– que, si bé té molts punts de contacte amb el *logion* de Lc 24,39, té moltes probabilitats de ser més primitiu. Probablement ha estat manllevat a la *Predicació de Pere* (vegeu *Ignacio de Antioquia, ¿testigo ocular?* 463-464). Val la pena d'examinar-lo detalladament i comparar-lo amb altres *logia* canònics, sense perdre de vista la seva ubicació primitiva:

Ignasi fa referència ara a una situació que, com l'anterior, tingué lloc en el temps postpasqual: «I (καὶ, conjunció d'enllaç) quan (ὅτε, conjunció temporal) vingué a» (ἦλθεν πρὸς + acusatiu), a una situació idèntica en el fons a la descrita en Lc 24,36ss (i Jn 20,19ss). Lluc empra l'expressió «es dreçà (ἔστη, aorist segon intransitiu / ἔστῳθη D, aorist passiu) enmig d'ells» (Lc 24,36), Joan havia emprat l'una i l'altra (Jn 20,19.24.26).

«als del cercle de Pere» (πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον): es tracta del grup hebreu de deixebles liderat per Pere, del qual grup Ignasi mai no formà part. Pere i Pau, en el moment en què ell escriu, ja han donat testimoniatge a Roma: precisament ell vol seguir-ne les petges (Rom 4,3; cf. Eph 12,2). Lluc parla de «els Onze i tots els altres» (24,9), de «els Onze i llurs companys» (24,33) i coneix la construcció οἱ περὶ Παῦλον (Ac 13,13; vegeu *Comentari als Fets dels Apòstols* III 66, n. 1.) També per a Joan es tracta del grup dels Dotze (Jn 20,24). En el final breu secundari de l'evangeli de Marc es presenta la locució «als del cercle d'en Pere» (τοῖς περὶ τὸν Πέτρον, Mc 16,8 add L Ψ 083. 099 *pc sy^{hmg} sa^{mss} bo^{mss} eth^{mss}*).

«els digué» (ἔφη αὐτοῖς), única ocurrència del verb φημί en les cartes ignasianes.

«Preneu!» (Λάβετε), seguit asindèticament d'un altre imperatiu aorist, com en el *logion* del darrer sopà relatiu al pa (Λάβετε, φάγετε, Mt 26,26b; Mc 14,22b v.l.) o en el concernent la copa (Λάβετε τοῦτο, διαμερίσατε, Lc 22,17b D e): es tracta d'una construcció semititzant, molt vívida, utilitzada freqüentment en els *logia* posats en boca de Jesús (cf. B.-D.-R., § 461,1 i nn. 1-3). La presència tant en el *logion* eucaríctic del darrer sopar com en el *logion* antidoceta adduït per Ignasi de l'imperatiu aorist «Preneu!» (omès per Lluc en la més que probable refosa d'aquest *logion*: vegeu *infra*) indueix a pensar que l'experiència de l'absoluta identitat del Ressuscitat amb el Jesús històric per part dels deixebles tingué lloc en context eucaríctic, com d'altra banda el mateix Lluc deixa entreveure en l'escena d'Emaús (Lc 24,30.35: cf. 22,19; Ac 20,7.11; 27,35), així com l'evangelista Joan, de qui Lluc segueix sovint les petges (cf. Jn 20,19.26: «el primer dia de la setmana»). Bauer (⁶WNT 943) tradueix l'ús absolut de Mt i Mc per «Preneu!» («nehmt hin!»), mentre que el mateix imperatiu absolut del *logion* citat per Ignasi el tradueix excepcionalment per «Agafeu(-me)!» («*faßt mich an* EHb Nr.356 Zl.39 = ISm 3,2»); igual que Bauer-Paulsen («Greift zu...!»: *Die Briefe des Ignatius* 92).

«palpeu-me i vegeu» (ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε), exactament com en Lc 24,39c (D W Θlat sy^{s.c} ometen με): cf. 1Jn 1,1; Jn 20,27; Lc 24,39a.

«que» (ὅτι), com en Lc 24,39d (tanmateix D llegeix τό qualificant πνεῦμα).

«no sóc un dimoni incorpori» (οὐκ εἰμι δαμόνιον ἀσώματον), frase que Lluc hauria reformulat, com a resposta al malentès dels deixebles que es pensaven haver vist «un esperit» (πνεῦμα, 24,37) o bé «un fantasma» (φάντασμα, segons D i Marció), dient textualment: «un esperit carn i ossos no té» (πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, 24,39), o bé «l'esperit (τὸ πνεῦμα) ossos no té ni carns» (segons D i Ireneu). Segons Resch, *Agrapha* (Leipzig 21906), pp. 97-98, la diferència que s'aprecia entre el *logion* extracanònic i el canònic derivaria de dues diverses traduccions de l'hebreu רוח נִי לוֹ בָּשָׂר. Podria molt ben ser també que Lluc hagués adaptat aquesta terminologia més primitiva a la seva teologia molt més elaborada, on ha predominat el sentit negatiu de δαμόνιον.

«I immediatament el tocaren (ἤψαντο) i cregueren», un tret antidoceta que constava a continuació del *logion*, però que Lluc no recollí i que Ignasi comenta tot seguit: «un cop s'hagueren fusionat amb la seva carn i el seu Esperit», les dues dimensions característiques de l'Home-Déu (cf. Eph 7,2; Mg 1,2). «Per això també –continuenysprearen la mort; és més, foren reconeguts com a superiors a la mort», fent al·lusió probablement al martiri de més d'un d'ells.

Tant en Ignasi com en Lluc (i Joan) la insistència en verbs relatius a activitats dels sentits corporals no s'ha d'interpretar al peu de la lletra: es tracta de descriure amb imatges, «prendre/agafar/agarrar fortament» (Λάβετε : Mc 14,22b; Mt 26,26b; Lc 22,17b; cf. Jn 20,22), «palpar suaument/acariciar» (ψηλαφήσατε : Lc 24,39; 1Jn 1,1), «veure» (ἴδετε : Lc 24,39a.c; Jn 20,27), «tocar» (ἤψαντο : cf. Jn 20,17), «fondre's» (κρᾶθέντες) la profunda experiència interior que han fet els deixebles de la realitat humana (ἐν σαρκί) de Jesús ressuscitat, idèntica a la que tenien d'ell mentre era físicament present. Pere i els seus companys haurien fet aquesta experiència en el marc d'una celebració eucarística. L'experiència de la presència real del Salvador i, en concret, de la seva realitat humana en l'Eucaristia –ens dirà Ignasi més endavant–, inadmissible per als docetes, provocà llur separació i allunyament de les reunions de la comunitat.

La tercera notícia [a'], finalment, tot fent inclusió amb la primera [a], amplia l'abast de l'anterior:

«Després de la resurrecció»: la referència no és ara al contacte inicial que tingué Jesús amb els del cercle de Pere després de ressuscitat, sinó a la seva *presència constant* entre ells, donant-los proves feaents que era el mateix d'abans.

«va menjar i va beure amb ells»: la notícia en si segurament constava també en l'evangeli extracanònic utilitzat per Ignasi. Lluc hi al·ludeix incidentalment tan sols a continuació de l'anterior: «menjà en presència d'ells» (Lc 24,43), però hi insistirà en els mateixos termes en el segon volum: «els qui hem menjat i hem begut amb ell i *hem conviscut amb ell* –després d'haver ressuscitat d'entre els morts– *durant quaranta dies*» (Ac 10,41: en cursiva les addicions de D it sy^b mae). Són els «quaranta dies» simbòlics durant els quals Jesús «donà tota mena de proves als deixebles que era viu» (Ac 1,3; cf. 13,31, sobretot segons D) i dient-los que «jo sóc el mateix» d'abans (Lc 24,39a-b) o «sóc jo en persona» (segons D c e vg^{cl}). Es tracta d'un període de temps de prova («quaranta dies» recorda el pas del poble d'Israel pel desert), perfectament delimitat entre el moment de la resurrecció i el de l'ascensió, destinat a donar tota mena de pro-

ves als deixebles, perquè puguin comprovar la identitat del Ressuscitat amb el Jesús d'abans que havien conegut personalment, i a confirmar llur adhesió inicial.

«com un ésser de carn (ὡς σαρκικός)»: el comentari és clarament antidoceta i s'ha d'assignar a Ignasi.

«si bé espiritualment restava unit al Pare»: la qualitat de l'Esperit ha predominat ja de tal manera en la persona del Ressuscitat que, malgrat posseir un ésser de carn com abans, actua d'una manera totalment diferent de com actuen els humans. Ignasi no insistirà en aquest punt, probablement per no donar peu a interpretacions tergiversades per part dels docetes, si bé pressuposa que els deixebles dubtaren que fos el mateix d'abans (cf. Lc 24,38). Joan i Lluc, en canvi, insisteixen en les qualitats excepcionals del Ressuscitat: Maria Magdalena no el reconeix (Jn 20,14), «pensant-se (δοκοῦσα) que era l'hortolà» (20,15); Jesús es presenta «estant barrades les portes del lloc on es trobaven els deixebles» (Jn 20,19,26); Jesús es va presentar vora el llac, «però els deixebles no sabien que era Jesús» (21,4), mentre que el deixeble a qui Jesús estimava digué a Pere: «És el Senyor» (21,7); els deixebles d'Emaús no reconegueren Jesús mentre caminava en llur companyia (Lc 24,16); els Onze i llurs companys quedaren trasbalsats quan es presentà Jesús enmig d'ells, «es van espantar i, esporuguits, es creien veure un esperit/fantasma» (24,36-37).

Novament les imatges emprades tant per Ignasi com per Lluc (i Joan) estan estretament vinculades a la celebració eucarística: «menjar amb» (συνέφαγεν : Ac 10,41: cf. 1Co 5,11; Ga 2,12), «beure amb» (συνέπιεν : Ac 10,41). No té res d'estrany, doncs, que també Ignasi faci ús, i per cert amb profusió, de les espècies eucarístiques, «pa de Déu» (ἄρτος θεοῦ, Rom 4,1; 7,3; Eph 5,2) i «vi/beguda» (πόμα, Rom 7,3) o «copa» (ποτήριον, Phld = Mg* 4b), a fi de subratllar al màxim la realitat humana, «carn» (σάρξ) i «sang» (αἷμα) del Messies sofrent (Rom 7,3; Mg 1,2; Phld = Mg* insc; 4b; Tr insc; 8,1; Sm = Eph* 1,1; 6,1; 7,1), en una paraula, «la sang de Déu» (Eph 1,1).

c'. Aclariment final

La primitiva *Carta als Efesis* contenia dos Aclariments: un a l'inici [c] (Eph 6,2-10,3) i un altre al terme de l'Exposició central [c'] (Sm 4,1-5,2). Les correspondències entre l'Aclariment inicial [c] i el final [c'] són molt nombroses: Ὁνήσιμος ὑπερεπαινεῖ ὑμῶν τὴν ἐν θεῷ εὐταξίαν // εἰδώς, ὅτι καὶ ὑμεῖς οὕτως ἔχετε | πάντες κατὰ ἀλήθειαν ζήτε... κατὰ θεὸν ζήτε // τὸ ἀληθινὸν ἡμῶν ζῆν | ἦπερ... ἐν ἀληθείᾳ // ἡ τῆς ἀληθείας | τινὲς δόλω πονηρῶ... ὡς θηρία ἐκκλίνειν // ἀπὸ τῶν θηρίων τῶν ἀνθρωπομορφῶν | οὓς δεῖ ὑμᾶς... οὓς δεῖ ὑμᾶς // ὄντας δυσθεραπεύτους // ὅπερ δύσκολον | εἰς ἰατρός... Ἰησοῦς Χριστός // τοῦτου δὲ ἔχει ἐξουσίαν Ἰησοῦς Χριστός | ἐν σαρκὶ γενόμενος θεός // τοῦ τελείου ἀνθρώπου γενομένου | ἐν θανάτῳ // τοῦ θανάτου | ζῶν ἀληθινῶ // τὸ ἀληθινὸν ἡμῶν ζῆν | ὁ κύριος ἡμῶν // τὸν δὲ κύριόν μου | εἰς τὸ μὴ παραδέξασθαι // μὴ παραδέχεσθαι | θεοφόροι καὶ ναοφόροι, χριστοφόροι, ἅγιοφόροι // σαρκοφόρον... νεκροφόρος | ὑπὲρ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε // μόνον δὲ προσεύχεσθε ὑπὲρ αὐτῶν | ἐλπίς μετανοίας // ἕαν πῶς μετανοήσωσιν | βλασφημίας // βλασφημεί.

Seguint Lightfoot (AAFF II 2, p. 298), val la pena de comparar aquest Aclariment amb el que fa Ireneu en l'*Adversus Haereses* (AH III 2,3), on, sense citar-lo, sembla que s'inspira en el text d'Ignasi (en cursiva les possibles dependències; entre parèntesis el text d'Ignasi): «quod quidem impudentissime est *blasphemare* (βλασφημεῖ) suum factorem. Evenit itaque, *neque Scripturis, neque traditioni consentire eos* (οὓς οὐκ ἔπεισαν αἱ προφητεῖαι οὐδὲ ὁ νόμος κτλ.). *Adversus tales* (τῶν τοιούτων) *certamen nobis est* (προφυλάσσω δὲ ὑμᾶς), *o dilectissime* (ἀγαπητοί), *more serpentum* lubricae undique *effugere* (ἀπὸ τῶν θηρίων τῶν ἀνθρωπομόρφων) conantes. *Quapropter undique resistendum est illis* (οὓς οὐ μόνον δεῖ ὑμᾶς μὴ... μηδέ... πρόπον οὖν ἐστὶν ἀπέχεσθαι τῶν τοιούτων καὶ μῆτε... μῆτε...), *si quos ex his retusione confundentes, ad conversionem* (ἐάν πως μετανοήσωσιν) *veritatis* (τῆς ἀληθείας) adducere possimus. Etenim si *non facile* (ὄπερ δύσκολον) est ab errore apprehensam resipiscere animam, sed *non omnimodo impossibile est errorem effugere, apposita veritate* (τοῦτου δὲ ἔχει ἐξουσίαν Ἰησοῦς Χριστός, τὸ ἀληθινὸν ἡμῶν ζῆν)»

α'. Puntualització sobre les recomanacions que els fa enfront dels docetes

4.1. Aquestes recomanacions, estimats, us les faig saber que també vosaltres us comporteu així; però us previnc enfront d'aquestes feres en forma humana, els quals cal que vosaltres no sols no acolliu, ans bé, si és possible, ni tan sols us els feu trobadissos. Solament pregueu per ells, per si mai es peneixen, cosa difícil. Això, tanmateix, qui té poder per a fer-ho és Jesús Messies, el nostre viure veritable.

«sabor que», gr. εἰδῶς, ὅτι: Ign. utilitza sovint el verb οἶδα per a expressar el coneixement personal que té del bon estat de les comunitats asiàtiques: Mg 12e,h; 14a; Eph 12,1; Pol = Eph* 7,3.

«però us previnc», gr. προφυλάσσω δὲ ὑμᾶς: tercera vegada que Ignasi empra aquesta fórmula, una vegada en cada una de les cartes asiàtiques, de temàtica antijudaïtzant (Mg 11) o antidoceta (Tr 8,1 i Sm = Eph* 4,1).

«els quals», gr. οὓς, pronom relatiu masc. pl., concertant tan sols d'intenció amb els docetes sobreentesos en l'antecedent neutre ἀπὸ τῶν θηρίων τῶν ἀνθρωπομόρφων.

«Solament pregueu per ells», gr. μόνον δὲ προσεύχεσθε ὑπὲρ αὐτῶν, imperatiu, seguint PSfCg (cod. c) I (Damascè), Lightfoot; en canvi, GLAg (codd. m n v), Zahn, Funk-Bihlmeyer, Fischer llegeixen προσεύχεσθαι, inf., regit en aquest cas per l'impersonal δεῖ que ja regia els dos anteriors. D'una banda, la correlació οὐ μόνον δεῖ ὑμᾶς... ἀλλ' εἰ δυνατόν circumscriu més aviat la força de l'impersonal als dos infinitius precedits de doble negació, μὴ παραδέχεσθαι... μηδέ συναντᾶν; el pronom relatiu inicial οὓς fa la funció de complement directe del primer i indirecte del segon (suplir αὐτοῖς). De l'altra, en cinc ocasions Ign. comença una frase amb l'adv. μόνον, a fi de marcar el tema dominant de la seva *Carta als Romans* (Rom 3,2a) i la seva màxima aspiració (5,3a); l'opció fonamental de la vida (Eph 11,1g), la pregària com a únic remei enfront dels docetes (Sm = Eph* 4,1) i la causa de Jesús que li permet de suportar el sofriment (4,2e: vegeu *infra*). La presència, a més, de l'adversativa δὲ i l'explicitació del pronom ὑπὲρ αὐτῶν corroboren que es tracta d'un incís independent.

c o m e n t a r i

Ignasi enceta l'Aclariment final explicant als efesis el mòbil que l'ha impel·lit a adreçar-los una carta. Es tracta d'una fórmula que repeteix en cada una de les tres cartes asiàtiques tant si el perill sobre el qual vol advertir la comunitat són les pràctiques judaïtzants (*Carta als Magnesians*: Mg 11, comparat amb 6,1) com si és l'«heretgia» doceta (*Carta als Tral·lians*: Tr 8,1, comparat amb 6,1). En totes tres ocasions ha cregut convenient d'intercalar-hi una mostra d'afecte: «estimats meus» (Mg 11); «per l'estimació que us tinc» (Tr 8,1); «estimats» (Sm = Eph* 4,1), les tres úniques mostres d'afecte d'aquest tipus que apareixen en les seves cartes. A l'inici de la carta havia fet ja un Aclariment semblant [a] (actualment en Eph 6,2ss).

Ignasi fa una doble transposició del seu imminent combat amb les feres salvatges titllant de «feres» tant els deu soldats que formen l'escamot de vigilància (θηριομαχῶ... ἐνδεδεμένους δέκα λεοπάροδους, Rom 5,1) com els seus adversaris, els docetes, «feres ferotges» (Eph 7,1) «en forma humana» (Sm 4,1). El perill de l'«heretgia» doceta el veu tan imminent que se sent obligat a requerir de nou la comunitat efesina a no donar-los cap mena d'acolliment i ni tan sols a sortir-los a l'encontre, és a dir, com havia dit en l'Aclariment inicial, a evitar-los i a guardar-se'n de totes passades. L'única cosa que poden fer és pregar per ells, per si mai es penedeixen, «cosa difícil», com «difícils de guarir» eren llurs mossegades (Eph 7,1). Malgrat tot, puntualitza, qui té poder per aconseguir que es penedeixin és Jesús Messies, la nostra Vida vertadera, coincidint amb el que havia dit al principi, quan en forma himnica deia que «hi ha un sol Metge... que en la mort ha esdevingut vida veritable... Jesús Messies» (Eph 7,2).

β'. Seqüeles del docetisme: absurditat del sofriment personal

4,2. Efectivament, si tot això fou realitzat «només en aparença» pel nostre Senyor, també jo estic encadenat «només en aparença». Per quin motiu, llavors, em vaig lliurar a mi mateix a la mort –per la foguera, per l'espasa, devorat per les feres–? Ara bé, qui està a prop de l'espasa està a prop de Déu; qui està enmig de les feres està enmig de Déu. Solament per la causa de Jesús Messies –per tal de sofrir passió en companyia d'ell– tot ho suportó, essent ell mateix qui em dona forces, el qui ha esdevingut Home perfecte, **5,1**, a qui alguns neguen en no reconèixer-lo, però més aviat han estat negats per ell, atès que són portaveus de la Mort més que no pas de la Veritat. A aquests no els convencen les Profecies ni la Llei de Moisès; però ni tampoc, fins ara, l'Evangeli ni els nostres sofriments individuals.

«em vaig lliurar a mi mateix a la mort», gr. ἐμαυτόν (amb PLg Teodoret; cf. Tr 4,1: ἑαυτόν G, refonedor en Tr 3,2) ἐκδοτον δέδωκα τῷ θανάτῳ; Ign. s'ha lliurat ell mateix a les autoritats romanes sabent que això li comportaria la mort, però ignorant a quina mena de mort el condemnarien. A continuació enumera tres penes capitals entre les moltes amb què el podien castigar: foguera, espasa, combat amb les feres. No existint en aquest moment cap mena de persecució ge-

neral contra els cristians, té necessitat de donar explicacions a totes les comunitats sobre la seva condemna a mort: Ἐγὼ γράφω ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐντέλλομαι πάνιν, ὅτι ἐγὼ ἐκὼν ὑπὲρ θεοῦ ἀποθνήσκω (Rom 4,1). En Rom 5,3 enumera novament una sèrie de turments que li haurien pogut caure al damunt: «Foguera, creu o combats amb feres, laceracions, esquarteraments, dislocacions d'ossos, amputació de membres, dilaceració de tot el cos», tots ells testimonis de la brutalitat de l'exèrcit d'ocupació.

«qui està a prop de l'espasa està a prop de Déu», gr. ὁ (SfAC Teodoret, Lightfoot: om. GPL) ἐγγὺς μαχαίρας, ἐγγὺς θεοῦ. És possible que Ign. s'inspiri en un *logion* extracanònic del Salvador, conegut d'Orígenes: «Legi alicubi quasi Salvatore dicente –et quaero, sive quis personam figuravit Salvatoris sive in memoriam adduxit, an verum sit hoc quod dictum est–, ait autem ibi Salvator: “Qui iuxta me est, iuxta ignem est; qui longe est a me, longe est a regno”» (In Jer h. III 3: GCS VIII 312,23-26), i que Dídím ens ha conservat en grec: διὸ φησιν ὁ σωτήρ· ὁ ἐγγὺς μου ἐγγὺς τοῦ πυρός· ὁ δὲ μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ἀπὸ τῆς βασιλείας (In Ps 88,8: PG XXXIX 1488 D). L'esmena proposada per Resch (πατρός > πυρός), *Agrapha* (*Agraphon* 150), ha quedat desvirtuada per l'*Evangelii de Tomàs*, on figura aquest mateix *logion* (*Logion* 82), si bé posat en boca de «Jesús».

«Solament per la causa de Jesús Messies –per tal de sofrir passió en companyia d'ell– tot ho suportó», gr. μόνον ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ [1] –εἰς τὸ συμπαθεῖν αὐτῷ– [2] πάντα ὑπομένω [3]: els editors moderns posen un punt i seguit després del primer incís [1], com si es tractés d'un període el·líptic (el fan precedir d'un punt alt), sense adonar-se que l'incís que ve a continuació [2] és un incís parentètic i que el darrer incís [3] enllaça amb l'inicial [1] (molt bé Ussher, Voss, Smith, Jacobson, Cureton). Pel que fa al μόνον inicial, vegeu *supra*.

«el qui ha esdevingut Home perfecte», gr. τοῦ τελείου ἀνθρώπου γενομένου. γενομένου GL: om. PC Teodoret, Lightfoot per motius teològics, com en Eph 7,2, on Atanasi, Teodoret, Gelasi romà, Sever antioquè, Sf, Lightfoot llegeixen ἐν ἀνθρώπῳ θεός, en comptes de ἐν σαρκὶ γενομένος θεός GL.

«a qui alguns neguen en no reconèixer-lo», gr. ὃν τινες ἀγνοοῦντες ἀρνοῦνται: els editors i comentaristes fan començar aquí un nou paràgraf, condicionats per la divisió tradicional en capítols, quan aquí el pronom relatiu està estretament lligat al seu antecedent.

co m e n t a r i

Un cop ha aclarit quin ha estat el mòbil de l'exhortació que els està adreçant, enllaça de nou amb la temàtica que havia desenvolupat més amunt contra els docetes (Sm = Eph* 2e-f) i que l'havia mogut a adduir tres testimonis sobre la resurrecció de Jesús (3,1.2.3), a fi de provar que realment va sofrir passió (2c-d), esgrimint ara un argument *ad absurdum*: si és veritat –com diuen ells– que el Senyor ha realitzat totes aquestes coses «només en aparença», també ell està encadenat «només en aparença» i, per tant, la seva situació actual de presoner emmanillat a deu lleopards és completament absurda. Però encara més absurd és el fet que s'hagi lliurat ell mateix a les autoritats imperials sabent que això li comportaria algun gènere de mort, sia per la foguera, sia per decapitació, sia en combat amb les feres. Ignasi s'està referint al moment immediatament anterior a la seva condemna, quan per tal d'evitar represàlies a la seva església de Síria es presentà ell voluntàriament i es féu responsable, en la seva qualitat d'únic bisbe/supervisor de totes les comunitats cristianes disseminades per la província de Síria, dels aldarulls que les lluites intestines entre els judaïtzants i els docetes havien provocat.

Inspirant-se probablement en un *logion* atribuït a «el Salvador», segons la versió que ens conserva Orígenes (i Dídím), i que figura també en l'*Evangelii de Tomàs*, si bé posat en boca de «Jesús»: «Per això diu el Salvador: “Qui està a prop meu està a prop

del foc; però qui està lluny de mi està lluny del Regne"», Ignasi l'hauria adaptat a la seva situació personal invertint-ne els termes i canviant el sentit original en la paràfrasi: «Qui està a prop de l'espasa està a prop de Déu; qui està enmig de les feres està enmig de Déu.» Recordem que, per a Ignasi, el terme «Déu», usat absolutament, amb article o sense, es refereix sempre a Jesús, el nostre Salvador (vegeu, per exemple, Eph 1,1). Que segurament es tracta d'una paràfrasi, ho avalarien una sèrie de detalls:

«Qui està a prop (ὁ ἐγγύς)...», amb article (absent en alguns testimonis) en funció pronominal, exactament com en el *logion*.

«... de l'espasa», i no «del foc», com seria d'esperar, atès que aquest figurava en primer lloc en l'enumeració ternària «foc, espasa, feres», probablement perquè «el foc» constava en el *logion*, si bé en un sentit completament diferent: «foc/abrusament interior», en sentit metafòric (cf. Lc 12,49).

«Qui està a prop de... està a prop de...», com en la primera sentència del *logion*.

«Qui està a prop...; qui està enmig (μεταξύ)...», dues sentències complementàries, en contrast amb les dues sentències antagòniques del *logion*: «Qui està a prop...; qui està lluny de... (μεκρὸν ἀπό)»

«...està a prop de Déu; ...està enmig de Déu», en correspondència amb el primer membre de les dues sentències del *logion*: «Qui està a prop meu...; qui està lluny de mi...», car en ambdós casos es tracta de «Déu/el Salvador», Jesús Messies.

Tota l'argumentació contra els docetes, encetada amb una il·lació de reducció a l'absurd (εἰ γὰρ... καὶ γώ), seguida d'una pregunta (τί δὲ καί), recolzada amb una adversativa (ἀλλ'), culmina en una frase molt solemne (μόνον): «Solament per la causa de Jesús Messies –per tal de sofrir passió en companyia d'ell– tot ho suportó.» Ignasi té molt clar que la identificació del deixeble amb Jesús comporta identificar-se amb la seva passió i mort: «Permeteu-me de ser un imitador de la passió del meu Déu», deia als romans (Rom 6,3; vegeu Comentari), i que per a «assolir Déu» cal suportar-ho tot amb enteresa (cf. 9,2; Mg 9,1), «aguantant pacientment totes les maquinacions del Cap de l'ordre present» (Mg 1,2), tant les de tipus judaïtzant com les de tendència doceta. Després que Jesús ha assolit la condició de «l'Home perfecte», gràcies a la seva passió, mort i resurrecció, com recordava Ignasi en l'himne inicial («en la carn ha esdevingut Déu; en la mort, Vida veritable», Eph 7,2), Jesús «enforteix» ara el seu deixeble perquè també aquest arribi a ser «home» (Rom 6,2). El projecte de Déu sobre l'home, per a Ignasi, s'ha fet palès per primera vegada en el moment del naixement de Jesús (Eph 19,3: θεοῦ ἀνθρώπινως φανερούμενου) i s'ha acabat definitivament amb la seva mort i resurrecció (τοῦ τελείου ἀνθρώπου γενομένου).

Però això –continua– és precisament el que neguen els docetes, que l'Home perfecte s'hagi adherit en la mort i resurrecció de Jesús. Segons els docetes, els perfectes són ells, «els espirituals» (οἱ πνευματικοί, Eph 8,2), els qui han experimentat la salvació gràcies a les revelacions que els ha transmès el Salvador procedent del món superior. La «ignorància» culpable, és a dir, el fet de no reconèixer cap valor a la passió i mort del Senyor, els ha portats a negar-lo de pla. En correspondència, no han estat reconeguts per ell com a deixebles seus. Hi ha aquí una possible referència al judici de les nacions, segons Mt 25,31-46. Ignasi havia titllat ja els docetes de «no reconèixer» que «l'experiència de Déu (θεοῦ γνῶσιν), que no és altre que Jesús Messies», fos un do gratuït, «el carisma que el Senyor realment ens ha transmès» (Eph 17,2; cf. 11,1), i de «ignorància» (ἄγνοια) l'antic reialme on ells estan instal·lats (19,3). En negar la veracitat de la mort del Salvador, s'han convertit en «portavèus de la Mort» i del seu

realme, més que no pas de la Veritat. Ignasi fa un joc de paraules entre l'«aparença», l'autodesignació dels seus adversaris, i la «veritat» o realitat dels fets salvífics del Salvador: negar la realitat de la mort del Salvador és sinònim de ser «portaveus de la Mort» definitiva, mentre que confessar la veracitat de la seva mort és sinònim de ser «portaveus de la Veritat» i dona opció a participar de la Vida veritable que sorgí el dia de la seva resurrecció (cf. Mg 9,1 Comentari).

Escrivint a la comunitat efesina, no es cansa de desautoritzar els docetes: «ni les Profecies ni la Llei de Moisès», és a dir, complexivament l'Esriptura antiga (un terme absent de les seves cartes), «no els convenceren» (ἔπεισαν, aorist) de llur error, quan encara compartien les Esriptures, patrimoni dels jueus i heretades pels cristians; però ni tampoc, «fins ara» (μέχρι νῦν), al·ludint a la situació present, no els han pogut convèncer «l'Evangelí ni els nostres sofriments individuals». La controvèrsia que lliurà amb els judaïtzants (primitiva *Carta als Magnesis*), Ignasi la deixa transparentar en el fet de situar «les Profecies» (generalment parla de «els Profetes»: Mg 8,2; 9,2; Phld = Mg* 5,2; 9,1; Sm = Eph* 9,1) abans que «la Llei de Moisès»; la polèmica amb els docetes, els quals ja s'han distanciat de les Esriptures judaïques, en el simple fet de referir-se positivament a la Llei mosaica (en Mg 8,1, en canvi, havia titllat els judaïtzants de «viure fins ara conforme a la Llei judaïca») i a les profecies relatives al Messies sofrent. Els docetes s'havien distanciat ja de les Esriptures judaïques.

Els docetes han renegat de llurs arrels jueves i ho han xifrat tot en l'experiència de l'Esperit: la veritable il·luminació interior o gnosi que esclatà en el Jordà quan el Salvador davallà sobre Jesús, els l'hauria procurada a ells quan, a llur torn, foren batejats amb Esperit Sant. «L'Evangelí», on es conté la bona notícia sobre «l'adveniment del Salvador, nostre Senyor Jesús Messies, la seva passió i la resurrecció» (Phld = Mg* 9,2), és per a Ignasi tant o més «escriptura» que les Esriptures o Arxius jueus (vegeu Phld = Mg* 8,2 Comentari). Per als docetes, al contrari, malgrat haver compartit «fins ara» amb els cristians una sèrie d'experiències alliberadores, no té cap valor provatiu, aferrissats com estan unilateralment a llurs escrits esotèrics. Ignasi, en canvi, col·loca en el mateix nivell que les profecies i la Llei de Moisès «l'Evangelí», sempre amb article (Phld = Mg* 5,1.2b.e; 8,2; 9,2a.c; Sm = Eph* 5,1; 7,2), que ha proclamat arreu de la província de Síria i que amb tota probabilitat era l'Evangelí de Mateu (vegeu l'article citat més amunt sobre *El protognosticismo de los docetas* 178-182), així com «els nostres sofriments individuals». Aquesta equiparació podria sorprendre el qui consideri l'Evangelí com lletra morta: per a Ignasi, és un testimoni vivent i excepcional de la mort i la resurrecció de Jesús, com dirà al terme de l'exposició (cf. *infra*, 7,2), com ho són igualment els seus propis sofriments i els dels màrtirs que han estat de pas per Efes i de Pau, en particular (cf. Eph 12,2), el qual, juntament amb Pere, hauria donat ja testimoni cabal a Roma (cf. Rom 4,3).

γ. Ignasi no es deixa afalagar pels docetes ni vol revelar llurs noms

5,2. I, de fet, a propòsit de nosaltres pensen el mateix. De què em serveix, en efecte, que hom em lloï, si difama el meu Senyor, no confessant que ell és portador d'un cos de carn? Qui això no afirma, ja ha renegat del tot d'ell definitivament, essent com és portador de mort. **5,3.** Llurs noms, tanmateix, essent

de descreguts, no m'ha semblat bé de transcriure'ls. Al contrari, ni tan sols voldria recordar-me'n, fins que no es penedeixin donant l'adhesió a la passió, que és la nostra resurrecció.

«I, de fet, a propòsit de nosaltres pensen el mateix», gr. καὶ γὰρ περὶ ἡμῶν τὸ αὐτὸ φρονοῦσιν: τὸ αὐτὸ fa referència novament a τὸ δοκεῖν αὐτὸν πεπονηθέναι... φρονοῦσιν (2f-h), a manera d'un *tercer* desenvolupament antidoceta i, per tant, també al *segon*, εἰ γὰρ τὸ δοκεῖν ταῦτα ἐπράχθη ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν (4,4): cf. Tr 4,1 Comentari.

co m e n t a r i

L'arrogància dels docetes no té límits. Ignasi, per la seva condició de «el bisbe de Síria», s'ha sentit en més d'una ocasió afalagat per ells tant pels seus coneixements sobre Déu (Tr 4,1) com pels que fan referència als éssers celestes, a les demarcacions angèliques i a les aliances arcòntiques (5,2: vegeu *infra*, 6,1). A propòsit d'ell pensen el mateix que el que havien elucubrat a propòsit del Salvador, a saber, que no sofreix realment, sinó que tan sols ho aparenta. Per això es desfan en lloances sobre la seva persona, per considerar-lo com un d'ells, un «espiritual» (cf. Eph 8,2). Ignasi, però, no es deixa entabanar per aquest trist favor, conscient que llur manera de pensar completament desencarnada s'ha convertit en una vera i pròpia «difamació» contra el seu Senyor, en no confessar que és «portador d'un cos de carn» (σαρκοφόρον).

Sorprenentment, si bé amb una fraseologia diferent, Ignasi coincideix, en la seva denúncia del perill dels docetes, amb les Cartes de Joan. Per a discernir si el qui parla inspirat ho afirma mogut per l'Esperit de Déu o pel de l'Anticrist, Joan posa com a pedra de toc que, si «confessa (ὁμολογεῖ) que Jesús és el Messies que ha vingut ja en carn mortal (ἐν σαρκί), procedeix de Déu» (1Jn 4,2); si, al contrari «separa (λύει) Jesús» del Messies/l'Ungit, «no procedeix de Déu, sinó de l'esperit de l'Anticrist» (4,3, segons vg, Ir^{1739mg} Or^{1739mg} Lcf; igualment en 2Jn 7). Ignasi, al seu torn, puntualitza que el qui «no confessa (μὴ ὁμολογῶν) que ell (Jesús Messies) és portador d'un cos de carn (σαρκοφόρον), aquest... ja ha renegat del tot d'ell definitivament (τελείως αὐτὸν ἀπῆρνηται, temps perfet d'un verb perfectiu, reforçat amb l'adverbi), essent com és un portador de mort (νεκροφόρος)».

Ignasi mostra una predilecció especial pels compostos que tenen com a sufix el verb «portar» (-φόρος, «portador de»), sobretot en positiu («Teòfor/portador de Déu», Rom insc i *passim*; «portadors de Déu i portadors del santuari, portadors del Messies, portadors del Sant Esperit», Eph 9,2; «portador d'un cos de carn»), però també en negatiu («fruit mortífer/que porta la mort», Tr 11,1; «portador de mort»). «Vida» i «Mort», «Déu» i «Món», representen els dos extrems de l'única alternativa possible. Per molt paradoxal que pugui semblar, el pas de la Mort a la Vida només es pot fer «en la carn», quan hagi predominat en ella la qualitat de l'Esperit: l'adhesió a Jesús, el qual «en la carn ha esdevingut Déu», obre les portes a la Vida que sorgí en el moment en què ressuscità de la mort: «en la mort ha esdevingut Vida veritable» (Eph 7,2). Els docetes, que neguen que Jesús sigui «portador d'un cos de

carn», es barren ells mateixos l'accés a la Vida i es converteixen en «portadors de mort» definitiva; també els judaïtzants, que neguen la novetat de la resurrecció, són per a Ignasi «esteles i sepulcres de mort, damunt els quals només hi ha inscrits noms d'homes» (Phld = Mg* 6,2).

Per als estudiosos moderns, que desconeixem el context vital en què Ignasi escriví les seves cartes, hauria resultat molt il·luminador que ens hagués transcrit els noms dels caps de llista del moviment doceta. La gravetat de la situació en què es mogué, els aldarulls que promogueren els docetes a la província de Síria i el proselitisme de llurs propagandistes per la província d'Àsia (vegeu Eph 9,1 Comentari), el persuadiren de no revelar llurs noms a la comunitat d'Efes a qui adreçà la carta. El nom i la persona, en el món semita, estan estretament vinculats. Transcriure llurs noms en la carta comportaria fer-los publicitat. Però Ignasi sap molt bé els noms d'aquests capitosts de la secta, car els ha conegut personalment abans que se separessin de l'església de Síria. Aquests molt bé podrien ser Simó i Menandre, d'origen samarità, i Satornil, antioquè, considerats ja per Justí com els capdavanters del moviment doceta (vegeu el meu article sobre *El protognosticismo de los docetas* 173-174). De fet, el moviment doceta sorgí en el si de la província romana de Síria i ha deixat traces en els evangelis de Joan, Mateu i Lluc, en les cartes de Joan i en les d'Ignasi, el bisbe de Síria.

Però Ignasi fa encara un pas més. Ni tan sols es vol recordar d'ells, mentre no es peneixin i donin llur plena adhesió a la passió del Senyor, «que és –puntualitza– la nostra resurrecció». I és que «recordar-se» (μνημονεύω/μυμνήσκομαι) de quelcom equival, en l'àrea semita, a «tenir present/guardar en la memòria» allò que hom no entén del tot (cf. Lc 1,66; 2,19.51; 21,14), deixant –com aquell qui diu– la ment prenyada, fins al punt de desembocar en la comprensió (cf. Mt 26,75; Lc 24,6.6; Jn 2,17.22; 12,16; Ac 11,16). Aplicat a persones o comunitats, equival a establir lligams de comunió i d'intercanvi espiritual i afectiu. Per això, en contrapartida, Ignasi insisteix a totes les comunitats a qui adreça les cartes que, en llurs pregàries, «es recordin d'ell» (Mg 14b; Eph 21,1) i, en especial, «de l'església de Síria» (Rom 9,1; Mg 14d; Tr 13,1), com havia dit als efesis a propòsit de Pau que «es recorda de vosaltres en tota carta» (Eph 12,2). Sempre hi ha temps per a «penedir-se», tot i que la fi ja és imminent, dirà més endavant. Tant a propòsit dels judaïtzants (cf. Phld = Mg* 3,2; 8,1) com dels docetes (Sm = Eph* 4,1; 5,3; 9,1) insisteix en la possibilitat d'un canvi en rodó de manera de pensar: als primers, els invita a recercar la unitat de l'església; als segons, a confessar que la passió i mort del Senyor fou ben real i no pura aparença. Pel que fa als docetes, acaba de comprovar suara que és «cosa difícil» que algun dia es peneixin, però no perd l'esperança, car està a les mans de Jesús Messies i depèn de la força de la pregària de la comunitat efesina (4,1).

b'. Advertiment final:

Tots els éssers han de donar llur adhesió a la sang del Messies

6,1. Que ningú no es deixi esgarriar! Fins i tot els éssers celestes, la glòria dels àngels i els caps tant visibles com invisibles, si no donen llur adhesió a la sang del Messies, també per a ells hi ha un judici. «Qui sigui capaç de comprendre, que ho compregui!» (Mt 19,12). Que el càrrec no influi ningú de vanitat! La totalitat, en efecte, la formen fe i amor, als quals res no és preferible.

Les principals marques que tenen en comú l'Advertiment inicial, [b] (Eph 5,2a-c.3a-d), i l'Advertiment final, [b'] (Sm = Eph* 6,1), són les següents: Μηδεις πλανάσθω // Μηδεις πλανάσθω | ἐάν μή τις ἦ ἐντός τοῦ θυσιαστηρίου // ἐάν μή πιστεύσωσιν εἰς τὸ αἷμα Χριστοῦ | ὑπερηφανεῖ // φυσιοῦτω | ἑαυτὸν διέκρινεν // κάκεινοις κρείσσις ἐστίν.

«Que ningú no es deixi esgarriar!», gr. Μηδεις πλανάσθω, tercer i darrer Advertiment, en correlació perfecta amb l'Advertiment inicial [b]: Μηδεις πλανάσθω (Eph 5,2) i d'un to semblant al central [c]: Μὴ πλανᾶσθε (16,1). Aquesta darrera fórmula l'hem poguda apreciar ja, en la primitiva *Carta als Magnesis*, en dos moviments equidistants [b // b'].

«Qui sigui capaç de comprendre, que ho compregui!», gr. ὁ χωρῶν χωρεῖτω, citació quasi literal de Mt 19,12: ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτω. (Bauer-)Paulsen 94, s'ha saltat aquest incís, com també el següent, en la traducció, si bé els comenta a continuació (p. 95).

comentari

L'advertiment final [b'] comença, exactament com el seu correlatiu [b] situat a l'inici de la carta (Eph 5,2), amb un avís molt seriós: «Que ningú no es deixi esgarriar!» pels propagandistes docetes que ja han passat per Efes i que poden tornar a la càrrega. En l'Advertiment central [c] que es troba al bell mig de la carta, no fou tan contundent: «No us deixeu esgarriar!» (Eph 16,1), una fórmula emprada també en la primitiva carta als Magnesis (Mg 8,1; Phld = Mg* 3,3) i manlevada a Pau (1Co 6,9; 15,33; Ga 6,7; cf. Jm 1,16).

Més amunt ens ha parlat ja del combat que lliuren entre ells els éssers celestes i els terrenals (cf. Eph 13,2). En principi, els terrenals són presidits pel Cap de l'ordre present, malvat i descregut, fautor de l'«heretgia» doceta; els celestes, en canvi, serien presidits pels respectius Caps dels diferents eons o mons superiors, molts dels quals habitants ja haurien estat consagrats i serien fidels al Messies (vegeu 1,2 Comentari). A més dels éssers celestes, Ignasi enumera «els àngels» i «els caps tant visibles com invisibles», una enumeració ternària que es correspon exactament amb la que consta en l'altra carta de temàtica antidoceta (cf. Tr 5,2). També els éssers superiors estan obligats a reconèixer que el Messies de Déu, l'Ungit amb el seu Esperit, va sofrir passió i mort realment, donant llur adhesió a la sang del Messies, que és la sang de l'Home-Déu (cf. Eph 1,1). En cas que no s'adhereixin a l'Home-Déu, seran també ells sotmesos a judici. Ignasi no parla d'un judici futur, sinó ja present (κρείσσις ἐστίν), per l'estil de Joan (cf. Jn 3,19; 12,31).

«Qui sigui capaç de comprendre, que ho compregui!», citació quasi literal de Mt 19,12: «Qui ho pugui comprendre, que ho compregui!», l'únic evangelista que conserva aquest *logion* de Jesús, anàloga a la fórmula utilitzada pels Sinòptics per a desvetllar l'atenció: «Qui tingui orelles per a escoltar, que escolti!» (Mc 4,9.23; 7,16 v.l.; Mt 11,15; 13,9.43; 25,29 v.l.; Lc 8,8; 12,21 v.l.; 14,35; 21,4 v.l.). A aquest segon advertiment (el primer és el que encapçala l'Advertiment final) seguirà encara un tercer: «Que el càrrec no influi ningú de vanitat.» Tres advertiments conformen una totalitat. El primer i el tercer van seguits d'una explicació. La primera explicació englobava tots els éssers, fins els habitants dels mons superiors; la darrera explicació els afecta tots.

**a'. Exhortació final:
Feu atenció als docetes, contraris al Pla de Déu**

6,2. Observeu, però, com els qui sostenen opinions alienes a la gràcia de Jesús Messies –la que ha vingut fins a nosaltres– són contraris al pla de Déu. De les obres de caritat, se'n despreocupen: no es preocupen de la viuda, ni de l'orfe, ni de l'oprimit; no es preocupen de l'empresonat o de l'afranquit; no es preocupen del famolenc o de l'assedegat. **7,1.** De les reunions d'acció de gràcies i de pregària, se n'aparten pel fet de no confessar que l'Acció de gràcies és experiència de la carn del nostre Salvador, Jesús Messies, la que va sofrir passió pels nostres pecats, la mateixa que per la seva bondat el Pare va ressuscitar. Així, doncs, els qui contradiuen el do de Déu es moren discutint entre ells. Més els valdria estimar, a fi que també ressuscitessin.

7,2. És convenient, doncs, apartar-se d'aquests tals i no parlar d'ells ni en privat ni en públic; fer cas, al contrari, dels Profetes, però especialment de l'Evangeli, en el si del qual la passió se'ns ha fet palesa i la resurrecció és un fet consumat. [*Defugiu, en canvi, les divisions com a origen de tots els mals.*] **8,1.** [*Seguiu tots l'exemple del bisbe, com Jesucrist el del Pare, i l'exemple del presbiteri com el dels apòstols; als diaques, respecte-u-los com un manament de Déu. Que ningú no faci res sense el bisbe en allò que concerneix l'església. Que (només) sigui tinguda vom a vàlida aquella Eucaristia que se celebra sota el control del bisbe o d'aquell a qui ell mateix hagi delegat.*] **8,2.** [*On aparegui el bisbe, allí s'ha de congregar l'assemblea, de la mateixa manera que on hi hagi Jesucrist, allí hi ha l'Església universal. No és lícit, sense permís del bisbe, de batejar ni de celebrar l'àgape; al contrari, allò que ell aprovi, això és precisament agradable a Déu, per tal que sigui ferm i vàlid tot allò que feu.*]

9,1. És raonable que d'ara endavant nosaltres siguem assenyats, mentre encara tenim ocasió de penedir-nos donant l'adhesió a Déu. [*És avantatjós de ser reconeixents a Déu i al bisbe: qui honra el bisbe és honrat per Déu; qui fa quelcom d'amagat del bisbe, dóna culte al diable.*]

El to de l'Exhortació inicial, [a] (Eph 3,1-2d; 4,1d-2), i el de l'Exhortació final, [a'] (Sm = Eph* 6,2-7,2d; 9,1a-b), és molt divers, malgrat les innegables correspondències, a causa del desenvolupament de les idees contingudes en la carta: a l'inici, en to exhortatori, Ign. encoratjava els efesis a secundar el Pla de Déu, mentre que a la fi, en to imperatiu, els alerta perquè prestin molta atenció als docetes, contraris al Pla de Déu: προέλαβον παρακαλεῖν... ὅπως συντρέχετε τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ // Καταμάθετε δὲ τοὺς ἑτεροδοξοῦντας... πῶς ἐναντίοι εἰσὶν τῇ γνώμῃ τοῦ θεοῦ, una vegada ja els ha denunciat a bastament. D'aquí que a l'inici de la carta clogués l'exhortació, en positiu, fent-los veure el gran profit que podien treure de mantenir la unitat entre ells, mentre que al terme de la carta insisteix, en negatiu, en la conveniència d'apartar-se dels heterodòxos: χρήσιμον οὖν ἐστίν, ὑμᾶς ἐν ἀμώμῳ ἐνότῃ εἶναι // πρέπον οὖν ἐστὶν ἀπέχεσθαι τῶν τοιοῦτων.

«Observeu... com... no es preocupen del famolenc o de l'assedegat», gr. Καταμάθετε (+ ac.) ...πῶς (+ pr. ind.) ...οὐ μέλει αὐτοῖς... περὶ πεινώντος ἢ διψώντος. Per a qui no estigui familiaritzat amb les constants al·lusions que Ign. fa més o menys inconscientment a l'Evangeli

de Mateu, podria semblar fora de lloc que al·ludís aquí, si bé per via de contrast, al *logion* de Mt 6,28.31: «Observeu (καταμάθετε + ac.)... com (πῶς + pr. ind.)... No us amoïneu (μερομνήσητε), doncs, dient: Què menjarem?, o: Què beurem?...» No s'oblidi, tanmateix, que n'acaba d'adquirir quasi al peu de la lletra un altre *logion*: «Qui sigui capaç de comprendre, que ho compregui!» (cf. Mt 19,12) en el moviment precedent (Sm = Eph* 6,1). Com molt bé han observat Bauer-Paulsen 95, a més d'aquesta al·lusió n'hi una altra a nivell de continguts al judici de les nacions de Mt 25,34ss. Aquest *logion* consta de sis lloances/càrrecs, distribuïts en tres parelles (dos/dos/dos), com es pot comprovar en els vv. 37-39 (triple repetició de πότε... ἤ...), mentre que els set greuges que Ign. tira en cara als docetes estan distribuïts igualment en tres grups (tres/dos/dos): la primera parella de càrrecs de Mt (v. 44) es correspon exactament amb la darrera de greuges d'Ign.: πεινῶντα ἢ διψῶντα (doble part. pr.) // οὐ περὶ πεινῶντος ἢ διψῶντος (doble part. pr.); la darrera de Mt amb la parella central d'Ign, amb els termes invertits: ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ (dos estats) // οὐ περὶ δεδεμένου ἢ λελυμένου (doble part. pf.: la mateixa combinació en Mt 16,19 i 18,18); la parella central de Mt equival a la terna inicial d'Ign.: ἔξενον ἢ γυμνόν (estats de marginació social) // οὐ περὶ χήρας, οὐ περὶ ὄρφανου, οὐ περὶ θλιβομένου (descripció completa de la marginació).

«De les reunions d'acció de gràcies i de pregària se n'aparten», gr. εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς ἀπέχονται. El pr. d'ind. de ἀπέχω, tractant-se d'un lexema instantani, connota aquí una acció distributiva (cf. Mateos, *Aspecto*, § 70). Ign., tot seguit, invitarà els efesis a fer ells, a llur torn, exactament el mateix (ἀπέχεσθαι τῶν τοιούτων, 7,2: cf. Tr 6,1; Phld = Mg* 3,1). L'ús del pr. d'ind. en les referències al comportament dels docetes (cf. Eph 7,1; 9,1; 16,2; 18,1; Sm = Eph* 2e.h; 5,1.2; 6,2; 7,1; Tr 4,2; 6,2; 10a) és molt instructiu: s'està gestant llur «separació» (αἵρεσις) de la comunitat cristiana, però encara no s'ha consumat del tot. El terme εὐχαριστία conserva encara el seu sentit etimològic, però s'apropa ja al sentit tècnic de «celebració de la mort i resurrecció de Jesús»: partint del seu significat original, «acció de gràcies», sentit que ja ha aparegut a l'inici de la carta (Eph 13,1: «per donar gràcies a Déu i lloar-lo»). Ign. revela als efesis que els docetes se n'aparten i n'esmenta tot seguit el *motiu*: διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σώζοντα εἶναι τοῦ σωτήρος ἡμῶν (cf. B.-D.-R., § 402,1), emprant ara el terme en el sentit tècnic de «celebració de l'Eucaristia», com havia fet en la primitiva *Carta als Magnesians*, actualment en Phld 4 (vegeu *Carta espúria als Filadelfis* 54-55). El refonedor l'emprarà una sola vegada en Sm 8,1, supeditant-ne la validesa a la figura del bisbe (vegeu *infra*).

«la mateixa (carn) que per la seva bondat el Pare va ressuscitar», gr. ἦν (σάρκα) τῇ χρηστότητι ὁ πατὴρ ἔγειρεν. Ign. empra cinc vegades el verb ἐγείρω («desvetllar[-se]»), en el sentit tècnic de «ressuscitar d'entre els morts», sia a propòsit de Jesús tant en veu passiva (Tr 9,2a) com en veu activa (Tr 9,2b; Sm = Eph* 7,1), sia dels altres mortals, sempre en veu activa (Mg 9,2; Tr 9,2c), i pràcticament equivalent de ἀνίστημι («aixecar[-se]»), emprat en el sentit també tècnic de «ressuscitar(-se)», sia a propòsit de Jesús tant en sentit intr. (Rom 6,1) com tr. (Sm = Eph* 2 [ἐαυτῶν]), sia dels altres mortals, sempre en sentit intr. (Eph 11,2; Rom 4,3 i Sm = Eph* 7,1).

«(És convenient,) doncs»: οὖν GCg, om. PLA. La perfecta correlació amb l'Exhortació inicial (vegeu *supra*) suggereix de retènia la partícula com a original.

«Defugiu, en canvi, les divisions» fins a «a fi que sigui segur i vàlid tot allò que realitzeu»: amplificació intercalada pel refonedor (la primera que s'advera en la continuació del Cos de la carta: l'absència d'una Introducció –vegeu *supra*– no donà peu al refonedor a fer més puntuacions), mitjançant la qual altera el to de l'Exhortació, exactament com havia fet en l'Exhortació inicial, quan passà de l'argument de conveniència (πρότερον οὖν ἐστίν) d'Ignasi al de necessitat absoluta (cinc imperatius), supeditant ara l'Eucaristia a la presència del bisbe o d'algu delegat per ell. Les «divisions» a què fa referència el refonedor no són les causades pels docetes, sinó per aquells que actuen al marge del bisbe.

«sense el bisbe» (8,1), gr. χωρὶς ἐπισκόπου, sense art., Pg Dam. (Vat. Rup.) (cf. Sm 9,1c.d.e; Tr 7,2), Lightfoot, Bihlmeyer, Fischer; χ. τοῦ ἐπ. G (cf. Phld 7,2), Zahn, Funk, Hilgenfeld.

«(on hi hagi) Jesucrist», gr. Ἰησοῦς Χριστός PA Dam. (Rup.), Bihlmeyer; Χρ. Ἰη. GL Antioch., Lightfoot i la majoria d'editors anteriors; ὁ Χρ. Cg Dam. (Vat.). En temps del refonedor «Jesu-Crist» era ja una locució estereotipada com a nom propi. Aquesta seria l'única ocasió, en cas d'acceptar la inversió, en què el títol de «Messies», acoblat a «Jesús», encara tindria vigència per al refonedor. Pel que fa a la variant ὁ Χριστός, vegeu Mg 13,2 (refonedor).

«sense el bisbe» (8,2), gr. χωρὶς ἐπισκόπου, sense art., P Dam. (Rup.), editors moderns; χ. τοῦ ἐπ. Gg Ant. (Vat.), Lightfoot, Funk i editors anteriors.

«nosaltres (siguem assenyats)», gr. ἡμᾶς PSf(A)Cg Dam., Bihlmeyer, Fischer; και GL, Zahn, Funk, Hilgenfeld.

«És raonable que d'ara endavant nosaltres siguem assenyats...», gr. Εὐλογόν ἐστιν λοιπὸν ἀνανήψαι ἡμᾶς κτλ.: darrera recomanació d'Ign., en la qual s'implica també ell, semblant a la que havia fet als inicis del Cos de la carta (Eph 11,1: Ἔσχατοι καιροί: λοιπὸν αἰσχυνοῦμεν κτλ.), conscient que ens trobem de ple en els temps darrers (vegeu el meu article *Indicios de una redacción muy temprana de las cartas auténticas de Ignacio* 210-211).

«És avantatjós» fins a «dóna culte al diable»: nova amplificació del refonedor, adossada al darrer moviment del Cos de la carta [C], moments abans d'iniciar-se la Parenesi [C']. L'expressió καλῶς ἔχει + inf. del refonedor no té la frescor del καλὸν + inf. d'Ign. (Eph 15,1; Rom 2,2; 6,1).

comentari

En l'Exhortació final [a'], Ignasi desemmascara els docetes, revelant el motiu que els ha impel·lit a apartar-se de les comunitats cristianes: llur total despreocupació de les necessitats dels pobres i dels marginats. Era d'esperar que llancés, en l'Exhortació final, l'atac frontal contra els docetes. El toc d'atenció inicial, «Observeu... com...», en paral·lel de contrast (vegeu Aparat crític) amb Mt 6,28, pressuposa que els efesis estan perfectament informats sobre la manera de comportar-se dels docetes. Ignasi els titlla de «els qui sostenen opinions alienes a la gràcia (τοὺς ἑτεροδοξοῦντας εἰς τὴν χάριν) de Jesús Messies», una expressió que engloba tant els docetes com els judaïtzants (cf. Mg 8,1), posseïdors com són de «ensenyances perverses» (Eph 9,1; 16,2), inspirades totes elles pel Cap de l'ordre present (Eph 17,1). En principi, els docetes no negaven pas «la gràcia» amb què havien estat salvats; negaven, en canvi, que aquesta els hagués vingut per mitjà del Messies Jesús. Per això precisa molt acuradament Ignasi, mitjançant un incís parentètic, que els docetes «sostenen opinions alienes a la gràcia de Jesús Messies –la que ha vingut fins a nosaltres (τὴν εἰς ἡμᾶς ἔλθοῦσαν)–».

Hi ha en joc dos projectes diametralment oposats: el Pla de Déu, que no és altre que el mateix Jesús Messies (cf. Eph 3,2; Sm = Eph* 6,2), i el pla contrari del Cap de l'ordre present (cf. Phld 3,3; 6,2), el projecte que propugnen tant els judaïtzants com els docetes, essent així que neguen (ἀρνοῦνται), els uns, que la nostra Vida hagi sorgit gràcies a la mort de Jesús (cf. Mg 9,1) i, els altres, que Jesús hagi esdevingut Home perfecte gràcies a la seva mort en creu (cf. Sm = Eph* 5,1). Ignasi ho té molt clar, com acabem de veure: «qui no confessa que (Jesús) és portador d'un cos de carn... ja ha negat del tot d'ell definitivament (τελείως... ἀπῆρνηται)» (5,2).

El Projecte de Déu que encarna Jesús Messies es manifesta bàsicament en el compromís cristià envers els més necessitats. Els docetes, com que «són contraris (ἐναντίοι) al pla de Déu», no es preocupen per a res de les obres de misericòrdia o, millor dit, de «les obres de caritat» (περὶ ἀγάπης). El terme «amor» (ἀγάπη) no sembla tenir aquí el sentit tècnic de «àgape» o àpat en comú acoblat a l'Eucaristia, que li donarà tot seguit el refonedor (8,2: cf. *infra*). Això no vol pas dir que Ignasi n'ignori l'existència, sinó senzillament que no s'hi refereix aquí directament. Fe i amor per a Ignasi són inseparables: les obres d'amor són fruit concomitant de la celebració eucarística. És molt possible que, en les celebracions de les comunitats ignasianes, l'àgape fratern precedís l'Acció de gràcies (vegeu Eph 5,2: «A no ser que hom es trobi dins el recinte de l'altar, es priva del pa de Déu»; Rom 7,3). De fet, abans de referir-se a l'Eucaristia prò-

piament dita –com es veurà tot seguit–, enumera aquí les obres de misericòrdia distintives del compromís del cristià. La col·locació emfàtica de l'enunciat general, «De les obres de caritat, se'n despreocupen» (περὶ ἀγάπης οὐ μέλει αὐτοῖς), encapçalant un reguitzell de set comprovacions negatives (οὐ περὶ...), indica ja a les clares que els set membres de l'enumeració estan pendents d'aquest encapçalament i a la vegada n'especifiquen els continguts.

Els tres primers membres de l'enumeració, simplement juxtaposats, «no es preocupen de la viuda, ni de l'orfe, ni de l'oprimit», descriuen tridimensionalment els diversos aspectes de la marginació social, aspectes dels quals els docetes es despreocupen totalment. Els dos següents, estretament entrelaçats, «no es preocupen de l'empresonat o de l'afranquit», apunten cap a dues situacions (dos participis en temps perfet) que tenen o han tingut a veure amb la privació de llibertat, objecte l'una i l'altra d'una especial atenció per part de la comunitat cristiana i de total desconsideració per part de les comunitats docetes. Finalment, els dos darrers, igualment entrelaçats, «no es preocupen del famolenc o de l'assedegat», fan referència a les necessitats més imperioses de l'individu (dos participis en temps present), necessitats que la comunitat cristiana sosté constantment i que els docetes desatenen per complet.

No és difícil d'endevinar, en el si d'aquesta enumeració, una sèrie de ressonàncies amb el *logion* de Mt 25,34ss, relatiu al judici de les nacions. El *logion* mateà constava de sis càrrecs, distribuïts en tres grups bimembres, mentre que l'enumeració ignasiana consta de set greuges, distribuïts en tres grups, una terna i dues parelles (vegeu Aparat crític). Als dos primers càrrecs del *logion* mateà corresponen exactament els dos darrers greuges denunciats per Ignasi: «famolenc o assedegat» // «famolenc o assedegat»; els dos càrrecs centrals consignats en l'enumeració de Mateu vénen a ser equivalents als tres greuges inicials d'Ignasi: «foraster o despullat» // «viuda..., orfe..., oprimit»; finalment, als dos darrers càrrecs mateans corresponen quiàsticament els dos greuges centrals d'Ignasi: «malalt o a la presó» // «empresonat o afranquit» (vegeu encara Mt 16,19 i 18,18, pel que fa a la combinació dels dos participis de perfet).

La separació que s'està produint en aquest moment històric entre els docetes i les comunitats cristianes té un rerefons social incontestable: com que no estan disposats a compartir llurs béns i llur posició de privilegi a favor dels germans més necessitats o dels marginats de la societat, han creat llurs pròpies assemblees de pregària i d'acció de gràcies al marge de l'Acció de gràcies de la comunitat cristiana. En el moment en què Ignasi denuncia aquesta situació d'injustícia, els docetes han constituït ja llurs propis cercles esotèrics. No sabem com designaven els docetes aquests cercles, però certament no amb el nom de «església/comunitat», altrament Ignasi no hauria emprat el terme ἡ ἐκκλησία en sentit absolut, «l'Església» (Eph 17,1; Sm = Eph* 1,2; Phld = Mg* 3,2; 5,1; 9,1).

Ignasi revela sense embuts el motiu principal de llur distanciament de la comunitat eucarística: «pel fet de no confessar que l'Acció de gràcies és experiència de la carn del nostre Salvador, Jesús Messies». L'experiència de la realitat humana («la carn») de Jesús que els cristians fan en el si de la celebració de l'Eucaristia els hauria compromès a compartir llurs béns amb els pobres i marginats. Els docetes no en volen saber res. L'única realitat que compta per a ells és l'experiència de salvació que tingueren en el moment de rebre el baptisme amb Esperit Sant i que interpreten com el descens del Salvador superior que ha baixat fins a ells per il·luminar-los i alliberar-los de la tenebra i de la corrupció. Res més no és necessari. El compromís amb el pròisme no forma part

de llur programa d'acció. «Els carnals no poden realitzar allò que és espiritual ni els espirituals allò que és carnal» (Eph 8,2): així resava l'eslògan més emblemàtic de llur propaganda sectària, eslògan que se sol atribuir a Ignasi, com si parlés en termes paulins (jo mateix ho havia interpretat així en el comentari a la *Carta als Efesis* 41ss), però que de fet s'ha d'assignar a la secta doceta: són ells mateixos els qui es proclamen en to excloent «els espirituals» i els qui titllen els cristians de «els carnals», essent així que defineixen l'home exclusivament pel component diví, «l'Esperit», mentre que Ignasi el defineix inicialment pel seu component humà, «la carn», component que, una vegada s'hagi compenetrat amb l'Esperit, configurarà l'Home perfecte. És l'estat que Jesús ha assolit ja definitivament gràcies a la seva passió, mort i resurrecció (cf. *supra* 4,2).

En confrontació directa amb l'axioma central dels docetes, Ignasi havia adduït, al terme de l'Exposició central, tres testimonis oculars del fet que Jesús havia ressuscitat després d'haver sofert passió: «I realment va sofrir passió, com també realment es va ressuscitar a si mateix. No com diuen alguns descreguts: "Només en aparença ha sofert ell passió"» (Sm = Eph* 2). Ara reprèn aquesta doble temàtica precisant, a propòsit de «la carn» del Salvador, que «va sofrir passió *pels nostres pecats*», essent aquesta l'única ocasió en què es fa referència al «pecat» en les cartes ignasianes, i puntualitzant que és «la mateixa (carn) que per la seva bondat *el Pare va ressuscitar*», com ha puntualitzat ja en la carta adreçada als cristians de Tral·les (vegeu *Carta als Tral·lians* 46-47). Anticipant-se de quasi un segle a Ireneu, Ignasi posa tot l'accent en «la carn» del Salvador (Ireneu parlarà de «el plasma»), insistint que aquesta sofrí passió *realment* i ressuscità *realment*. En el si de l'Eucaristia els cristians repeteixen i actualitzen aquesta experiència fent el memorial de la mort i de la resurrecció de «el nostre Salvador, Jesús Messies». És indicatiu que, en aquest context eucarístic tan polèmic, Ignasi faci referència a «el nostre Salvador». No sols usa aquest terme amb comptagotes (quatre vegades σωτήρ : Eph 1,1; Mg insc; Phld = Mg* 9,2 i Sm = Eph* 7,1 i una sola vegada σωτηρία : Eph 18,1), sinó que el contradistingeix de l'ús absolut que en feien els docetes, «el Salvador», o potser fins i tot «el Salvador superior», qualificant-lo en tres de les quatre ocurrencies de «el nostre Salvador» i sempre precedit de «el Messies Jesús» (Eph i Mg) o seguit de «Jesús Messies» (Sm). El més sorprenent és l'ús que en fa al terme de la primitiva *Carta als Magnesis*: «l'Evangeli conté l'adveniment del Salvador, nostre Senyor Jesús Messies, la seva passió i la resurrecció» (Phld = Mg* 9,2; vegeu *Carta espúria als Filadelfis* 71.73).

Ignasi clou aquesta primera part de l'Exhortació final, on ha tractat per tots els mitjans de desemascarar els seus adversaris, insistint que llur tendència a entaular discussions en el si de les comunitats, tendència que ja havia blasmat més amunt —«On és l'aimant de discussions (συζητητής)?» (Eph 18,1)—, els aboca a la mort definitiva: «Els qui contradueixen el do de Déu, es moren discutint entre ells (συζητούντες). Més els valdria estimar, a fi que també ressuscitessin.» Com es pot apreciar, gira en contra d'ells —a manera d'argument *ad hominem*— les dues realitats que ells negaven al Salvador: la mort, que els produeix llur afany de discutir, i la resurrecció, de la qual podrien fruir, sempre i quan fossin capaços d'estimar el proïsme.

En la segona part de l'Exhortació adverteix la comunitat d'Efes de la conveniència d'apartar-se (ἀπέχεσθαι : cf. igualment Tr 6,1; Phld = Mg* 3,1) d'aquests cercles esotèrics, com a resposta contundent al fet que els docetes s'estiguin apartant (ἀπέχονται) ostentósament de les celebracions eucarístiques. És la tercera vegada en què Ignasi intenta prevenir —i per cert cada cop per partida doble— els efesis enfront dels perills que

comporta el docetisme: la primera vegada, els instava (doble δεῖ ὑμᾶς + infinitiu) a «equivar-los com si fossin feres ferotges» i a «guardar-se de llurs mossegades» (Eph 7,1); la segona, els prevenia enfront d'aquestes «feres en forma humana» insistint (οὐ μόνον δεῖ ὑμᾶς... ἀλλά... + doble infinitiu) que «no els acollissin» i ni tan sols es «fessin trobadissos amb ells» (Sm = Eph* 4,1); ara, recalca la conveniència (πρόεπον ἐστίν + doble infinitiu) de «apartar-se d'aquests tals» i de «no parlar d'ells ni en privat ni en públic».

Ignasi, però, invita també per triplicat els efesis a deixar sempre una porta oberta a un possible, si bé difícil, penediment de part dels docetes: la primera vegada, després de comprovar que llurs mossegades «eren difícils de guarir», recordava als efesis, en forma himnica, que l'únic Metge que podia guarir aquestes mossegades era Jesús Messies (Eph 7,2); la segona, els invitava a pregar per ells, «per si mai es penedeixen, cosa difícil», i recordant-los que el qui té poder per fer-ho és Jesús Messies (Sm = Eph* 4,2); la tercera i definitiva, fa un pas més –un pas semblant al que havia fet en la primitiva *Carta als Magnesians* (Phld = Mg* 9,2)–, insistint, ara en positiu, en la conveniència de «fer cas dels Profetes, però especialment de l'Evangelí, en el si del qual la passió se'ns ha fet palesa i la resurrecció és un fet consumat». Tant els Profetes com l'Evangelí són ja Escriptura, però els Profetes estan supeditats a l'Evangelí, car en ell hi ha l'acompliment de les profecies. Ja hem dit a bastament que, per a Ignasi, l'Evangelí (τὸ εὐαγγέλιον, amb article) és l'Evangelí de Mateu (vegeu *supra* 5,1). Els sofriments del Messies que havien predit els Profetes han quedat palesos (δεδήλωται, temps perfet) en els relats evangèlics; els repetits anuncis que el mateix Jesús havia predit sobre que ressuscitaria al tercer dia, han esdevingut un fet consumat en els relats de la resurrecció (τετελείωται, també en temps perfet).

La cloenda de l'Exhortació final (tot seguit parlarem dels passatges interpolats) i, amb ella, del Cos de la carta és molt solemne gràcies a l'asíndeton: «És raonable que d'ara endavant (λοιπὸν) nosaltres siguem assenyats, mentre encara tenim ocasió (ὥς ἔτι καιρὸν ἔχομεν) de penedir-nos donant l'adhesió a Déu.» A l'inici de l'Exposició central havia aparegut una expressió semblant: «Són els temps darrers (Ἐσχατοὶ καιροί). D'ara endavant (λοιπὸν), sentim-nos avergonyits, sentim temor davant la magnanimitat de Déu, no fos cas que se'ns tornés en sentència condemnatòria» (Eph 11,1). La presència en les cartes ignasianes d'al·lusions als temps darrers són un indicatiu clar que foren compostes en una època en què la imminència de la fi del món era encara molt sentida, cap al darrer quart del segle primer (vegeu *Aparat crític*). Després de desemmascarar els docetes i de recomanar per tots els mitjans als efesis que evitin qualsevol contacte amb els sectaris, Ignasi clou solemnement la part expositiva de la carta implicant-s'hi ell mateix: és enraonat –ve a dir-los– que aprofitem al màxim aquest breu període de temps que manca per a la fi i que ens mantinguem desperts i assenyats, mentre encara hi ha oportunitats de penediment. Òbviament els qui tenen necessitat de penediment són els docetes, però Ignasi no vol deixar passar l'ocasió de recordar als efesis que el restabliment de la unitat és sempre possible, per molt difícil que ho vegi.

El refonedor, que fins ara no s'havia aventurat a inserir cap nou desenvolupament en el text ignasià, n'ha intercalat un cap al terme de la Parenesi i n'insertarà encara un altre a la fi. El primer desenvolupament pren peu en la separació de la taula eucarística que els docetes, segons acaba de denunciar Ignasi, s'han vist forçats a emprendre, a fi de no veure's obligats a confessar que l'Eucaristia és experiència de la realitat humana del Salvador. El refonedor aprofita l'avinentesa per a parlar de «les divisions» que es

produeixen en el si de la comunitat per desafecte envers la jerarquia. No és la primera vegada que el refonedor fa referència a divisions dins la comunitat. (La mateixa expressió ens ha sortit al pas en la *Carta espúria als Filadelfis* 61-63.) Pel context, es tracta de divisions internes –no de separació definitiva i ni tan sols de cisma– provocades per individus que actuen sense permís o al marge de llur bisbe. Com es pot veure, la situació que descrivia Ignasi i la que pressuposa el refonedor són totalment diferents. Segons el refonedor, les divisions serien el principi de tots els mals. L'ús substantivat del terme «(els) mals» (ὡς ἀρχὴν κακῶν) contrasta amb l'ús sempre adjectival que en fa Ignasi (Eph 9,1; 16,2; Mg 10,2; Tr 6,2; 11,1; Rom 5,3; Phld = Mg* 2,2; 3,1), el qual per altra banda empra el substantiu «(la) maldat» (κακία). Ens trobem davant dues concepcions diametralment oposades del concepte de «maldat». Per a Ignasi, «la maldat» està íntimament relacionada amb la màgia, la ignorància, l'antic reialme del Cap de l'ordre present (cf. Eph 19,3), personificacions del Mal. Per al refonedor, en canvi, «el mal» és fruit de la desobediència al bisbe i de l'actuació consegüent al marge del que està manat.

A diferència del to suggeridor d'Ignasi («És convenient, doncs»), el refonedor encadena sis imperatius, situats emfàticament sempre al final del respectiu incís, conferint a la frase un to que vindria a ser equivalent al nostre signe d'admiració (col·locat en català sempre al final de la frase). El segon imperatiu fa referència al bisbe i al presbiteri; el tercer, als diaques:

«Seguiu tots l'exemple del bisbe, com Jesucrist el del Pare, i l'exemple del presbiteri com el dels apòstols; als diaques, respecteu-los com un manament de Déu.» Enfront del sentit tècnic que Ignasi conferia al verb «seguir» (en la mateixa línia que els evangelistes), referint-lo al seguiment de Jesús com a Pastor per part dels deixebles, les seves ovelles (Phld = Mg* 2,1: ὅπου δὲ ὁ ποιμὴν ἐστίν, ἐκεῖ ὡς πρόβατα ἀκολουθεῖτε; cf. Jn 10,4: τὰ πρόβατα αὐτῷ [τῷ ποιμένι] ἀκολουθεῖ, o al seguiment d'un cismàtic, fautor d'escissions en el si de la comunitat cristiana (Phld = Mg* 3,3: σχίζοντι ἀκολουθεῖ; cf. Jn 10,5: ἄλλοτρίω οὐ μὴ ἀκολουθήσουσιν), el refonedor l'usa aquí per a assegurar el perfecte funcionament de la comunitat: tots els membres de la comunitat han de seguir l'exemple del bisbe (πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε), com d'altra banda Jesucrist va seguir l'exemple del Pare (*sic!*), i igualment han de seguir l'exemple del presbiteri, com si es tractés del apòstols, representats –segons el refonedor!– pel col·legi de preveres. (Vegeu el meu article: *Els preveres, successors dels Apòstols segons una singular tradició de Síria (Ignasi, Didascàlia, Constitucions Apostòliques*, dins *Miscel·lània en honor del Cardenal Narcís Jubany i Arnau*, Barcelona 1992, pp. 545-554.)

Reapareix aquí la tríada jeràrquica –bisbe, preveres, diaques–, amb les ja conegudes correspondències –bisbe // figura de Déu Pare; preveres // representants del col·legi apostòlic; diaques // figura de Jesucrist (vegeu *Carta als Tral·lians* 32), tot i que aquesta última no està aquí tan clarament expressada–. La dependència de la *Didascàlia dels Apòstols* no es limita aquí a les correspondències susdites. El refonedor s'inspira de nou en la *Dicasdàlia* –convençut que es tracta d'un escrit apostòlic (vegeu *Carta als Tral·lians* 38-39)– i més en concret en el llibre segon consagrat al ministeri del bisbe, per a reafirmar la centralitat de la figura del bisbe: «Que ningú no faci res sense el bisbe (μηδεις χωρις ἐπισκόπου τι προσέτω) en allò que concerneix l'església»: vegeu *Did II* 27,1-2: «ita et vos sine episcopo nolite aliquid facere (ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε)... quia non decet absque sacerdote aliquid facere».

«Que (només) sigui tinguda com a vàlida aquella Eucaristia que se celebra sota la presidència del bisbe o d'aquell a qui ell mateix hagi delegat»: en temps del refonedor, el bisbe podia delegar a un prevere la celebració de l'Eucaristia, car els preveres ja estaven ordenats. En temps de la *Didascalia*, en canvi, només era permès que celebrés l'Eucaristia (un terme encara no estereotipat: cf. *Did* II 26,2; 53,4) un altre bisbe: «honorate episcopos qui... (vos) eucharistiae Dei sanctae participes fecerunt» (II 33,2); «Et in gratia agenda ipse [episcopus qui advenerit] dicat (ἐπιτρέψεις δὲ αὐτῷ καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀνοῖσαι); si autem, cum sit prudens et honorem tibi reservans, non velit, super calicem dicat» (58,3). Recordem que els preveres encara no havien estat ordenats, sinó que senzillament constituïen el presbiteri d'ancians: «Pastor, qui constituitur in episcopatu presbyterii» (II 1,1: cf. 57,4).

«On aparegui el bisbe, allí s'ha de congregar l'assemblea (τὸ πλῆθος), de la mateixa manera que on hi hagi Jesucrist, allí hi ha l'Església universal (ἡ καθολικὴ ἐκκλησία)»: tant el concepte de «l'assemblea» (cf. *Did* III 13 [19],1: «multitudinem ecclesiae», πρὸς τὸ πλῆθος τῆς ἐκκλησίας), com sobretot el de «l'Església universal» (cf. I 1,1: «Dei plantatio vineae catholica ecclesia eius», (Θεοῦ φυτεία ἡ καθολικὴ ἐκκλησία καὶ ἀμπελῶν αὐτοῦ ἐκλεκτός; II 26,1.2 i *passim*) han estat manllevats a la *Didascalia*.

«No és lícit (οὐκ ἐξὸν ἐστιν), sense permís del bisbe, de batejar ni de celebrar l'àgape»: tant el concepte de «licitud» (cf. *Did* II 27,1: «non licebat», οὐκ ἦν ἐξὸν) i les limitacions pel que fa al baptisme (cf. III 9,1; 16,3), com sobretot la institució de «l'àgape» (cf. II 28,1-2) compareixen en la *Didascalia*.

«Al contrari, allò que ell aprovi (δοκιμάση), això és precisament agradable a Déu, per tal que sigui ferm i vàlid (ἀσφαλῆς ἦ καὶ βέβαιον) tot allò que feu»: el *Didascalista* estava ja familiaritzat amb aquests termes jurídics (δοκιμάζω: *Did* II 1,3; 2,3; 3,1; III 12 [16],1; ἀσφαλῆς καὶ βέβαιος: II 50,3).

L'altra interpolació, adossada al final de la Parenesi tot parafrasejant el text ignasià (Εὐλογόν ἐστιν / Καλῶς ἔχει i εἰς θεόν / θεὸν καὶ ἐπίσκοπον) no fa sinó reblar el que acaba d'afirmar, en positiu i en negatiu: «qui honra el bisbe és honrat per Déu; qui fa quelcom d'amagat del bisbe, dona culte al diable».

C'. PARENESI

La Parenesi [C'] de la primitiva *Carta als Efesis* és molt breu en comparació amb el Cos de la carta [C]; però encara ho és més si ens limitem a considerar la Parenesi de l'actual *Carta als Esmirnesos*. La reconstrucció de la primitiva Parenesi no serà fàcil, ja que el refonedor s'ha valgut de les notícies molt personalitzades que figuraven en els darrers compassos de l'antiga *Carta als Efesis* per a conferir versemblança a les cartes espúries de nou encuny, sobretot les adreçades a Policarp i a la seva comunitat d'Esmirna. Ens acontentarem, doncs, aquí amb la simple transcripció del text que resta de la *Carta espúria als Esmirnesos* i deixarem per a una pròxima ocasió la reconstrucció de la cloenda de la primitiva *Carta als Efesis*.

9,2. Així, doncs, que us sobreabundi tot en forma de gràcia, car en sou dignes. M'heu alleujat en tot; també a vosaltres us alleujarà Jesús Messies. M'heu mostrat afecte estant jo present i absent. Que Déu us ho premiï! Si ho suporteu tot per la seva causa, l'assolireu.

10,1. A Filó i a Gaius Agatòpode, que m'han seguit les petges per a un missatge de Déu, heu fet bé acollint-los com a servidors del Messies Déu. També ells donen gràcies al Senyor a favor vostre, perquè els heu alleujat en tots els respectes. Res no caurà en sac foradat. **10,2.** Donen a canvi la vida per vosaltres el meu esperit i les meves cadenes, que no heu menyspreat ni us en heu avergonyit. Tampoc no s'avergonyirà de vosaltres l'esperança perfecta, Jesús Messies.

B'. CONCLUSIÓ

11,1. La vostra pregària ha partit cap a l'església [*d'Antioquia*] de Síria, des d'on, encadenat amb tan venerables cadenes, [*saludo tothom,*] si bé no em considero digne d'ésser d'allí, essent l'últim d'ells. Amb tot, he estat considerat digne d'acord amb el disegni diví, no en virtut de la consciència sinó de la gràcia de Déu, gràcia que demano que em sigui donada perfecta, a fi que, gràcies a la vostra pregària, assoleixi Déu. **11,2.** Així, doncs, a fi que la vostra obra esdevingui perfecta tant a la terra com en el cel, convé que en honor de Déu disegni la vostra comunitat un ambaixador de Déu, per tal que, un cop hagi arribat a Síria, es congratuli amb ells, perquè han fet les paus i han recuperat

llur pròpia grandesa i els ha estat restituit llur propi cos comunitari. **11,3.** M'ha semblat, doncs, que seria un afer digne de Déu d'enviar algun de vosaltres amb una carta, a fi que glorifiqui juntament amb ells la bonança que divinament els ha sobrevingut i que ja han arribat a port gràcies a la vostra pregària. Essent com sou perfectes, aspireu també a allò que és perfecte. En cas de voler-ho vosaltres, Déu està disposat a concedir-vos-ho.

A'. SALUTACIÓ FINAL

12,1. [*Us saluden amb afecte els germans de Troes, des d'on també us escric per mitjà de Burros, a qui heu enviat juntament amb mi ensems amb els efesis, els vostres germans, el qual m'ha alleujat en tot. Tant de bo que tots l'imitessin, essent un model de diaconia divina! La gràcia de Déu el premiarà en tots els aspectes.*] **12,2.** [*Saludo el bisbe digne de Déu, el venerable presbiteri, els meus conservents els diaques, a tots individualment i conjuntament en nom de Jesucrist, de la seva carn i de la seva sang, en nom de la seva passió i resurrecció, carnal ensems que espiritual, en la unitat de Déu i vostra. Gràcia, misericòrdia, pau, paciència sigui per sempre amb vosaltres!*]

13,1. [*Saludo les comunitats dels meus germans amb llurs dones i fills, com també les verges que hom anomena viudes. El meu adéu-siau amb la força de l'Esperit.*] Us saluda Filó, que és amb mi. **13,2.** Saludo la comunitat de Tavia, a la qual desitjo que es mantingui ferma en la fe i en l'amor, carnal en-

sems que espiritual. Saludo Alquen, persona molt estimada per mi, l'incomparable Dafne, Èutecne i a tots nominalment. Adéu-siau en gràcia de Déu.

Josep RIUS-CAMPS
Església de Sant Pere de Reixac
Apartat 41
E-08110 MONTCADA I REIXAC (Barcelona)

Summary

In this paper we present the second part of the letter which Ignatius addressed to the Ephesian community (IEph*), including the translation, notes and commentary of the letter. We first present the entire text of the Middle recension signaling, in cursive script and with bracketing, the presumed additions and interpolations and, in two columns, the passages where there have been some alterations of the primitive sequence; afterwards we include philologic and linguistic notes; finally in the commentary we offer a detailed explanation of the letter's text, which continues to develop the anti-Docetic theme, that was interrupted with an explanatory clause at the end of the actual letter to the Ephesians (IEph 20). The authentic letter of Ignatius to the Ephesians (IEph*) will include the actual letter to the Ephesians (IEph: translated and commented in *RCatT* XVIII [1993] 25-76), the present letter to the Smyrneans (ISm), and the second part of the actual letter to Polykarp (IPol), with which we shall soon conclude the translation and commentary of the four authentic letters of Ignatius, the bishop of Syria.